

De danske småøer

- en erhvervsudviklingsstrategi

*Udarbejdet for
Småøernes Erhvervsudviklingscenter (SEUC)*

Februar 2011

Hvor svært kan det være? – ”Køb en færge!”

Laurids Siig Christensen
Horsekær, Sejerøvej 28, DK-4592 Sejerø
E-mail: horsekaer@hotmail.com
Telefon: 40155301

Forord

Denne rapport er udarbejdet og udgivet af Småøernes ErhvervsUdviklingsCenter (SEUC), etableret i 2006 af selvstændigt erhvervsdrivende på de danske småøer.

Småøerne, organiseret i Sammenslutningen af Danske Småøer, definerer sig selv som øer, der er beboede, men som hver især har en befolkning på mindre end 1000 folkeregistrerede individer. Gruppen består af i alt 27 øer med en befolkningsgruppe på ca. 5000 individer. Småøernes beboere udgør således tilsammen mindre end en promille af befolkningen i Danmark, ikke et stemmetal, som flytter meget på valgdagen, men stemmer, som fylder meget i hverdagen. Stemmer som nyder en stor lydhørhed i den øvrige befolkning, og stemmer som, hvis de tav, ville efterlade et betydeligt kulturhistorisk vakuum i øriget Danmark. Ja, det mener vi! Og det forpligter!

Som tilflytter på en af de danske småøer og erhvervsdrivende på øen er de særlige vilkår, som gør livet på småøerne anderledes end livet i det øvrige land, iøjnefaldende. Det er vilkår, som ofte fremstilles som begrænsninger i forsøget på at fastholde og udvikle småøernes lokalsamfund. Men det er også vilkår, som rummer de helt særlige muligheder for at skabe udvikling, som er til stede på øerne. Det ligger langt uden for denne bogs rammer at kunne ændre de grundvilkår, naturen og det omgivende samfund har sat for livet på en småø. Om småøerne skal afvikles eller udvikles afhænger imidlertid helt af, om beboerne vælger at se småøernes vilkår som begrænsninger eller i højere grad får øjnene op for mulighederne. Det er formålet med denne bog at forsøge at pege på nogle muligheder for udvikling af erhverv på småøerne, men også at pege på nogle af de logistikopgaver, som ofte ligger uden for den enkelte virksomheds formåen at løse, og som med fordel kan løses af ø-samfundet – i samarbejde med det øvrige samfund – for at skabe bedre forudsætninger for, at mulighederne udnyttes, og erhvervsliv blomstrer på øerne.

Et særligt fokus er der i rapporten på fødevarereproduktion og samspillet imellem fødevarereproduktion og andre brancher såsom turisme. Det afspejler ikke blot forfatterens tunnelvision, men tillige det særlige indsatsområde, som har været grundlaget for aktiviteterne i Småøernes Fødevarerenetværk.

Nærværende rapport har under sin tilblivelse i brudstykker og udkast været drøftet med repræsentanter for Sammenslutningen af Danske Småøer, Småøernes Aktionsgruppe (LAG), Småøernes Fødevarerenetværk og Småøernes ErhvervsUdviklingsCenter. Claus Jensen, sekretariatsleder i Sammenslutning af Danske Småøer, har bidraget med demografisk statistik og kritik. Svend Aage Hansen, Aarø Vingård, har bidraget med kritik af afsnittene om erhvervsudvikling og forholdet til folkevalgte organer. Henry Larsen, mangeårig formand for Sammenslutningen af Danske Småøer, har øst af sin historiske viden. Poul Christensen, sydemester på Læsø, har bidraget med information om Læsø Saltsyderi, og Jan Bendix, civilingeniør på Venø, har bidraget til afsnittet om IT-baserede virksomheder og aktiviteter. For medvirken til enhver drøftelse og væsentlige bidrag til rapporten takkes alle medvirkende, navngivne såvel som unavngivne. Rapporten i sin endelig udformning er imidlertid ikke udtryk for nogen konsensus imellem de forskellige organisationer eller personer, men et debatoplæg og først som sidst et udtryk for forfatterens synspunkter.

Rapporten er udarbejdet og udgivet med støtte fra Vækstforum, Region Sjælland. Februar 2011

Laurids Siig Christensen

Forfatteren

Kai Winter

Formand for Småøernes ErhvervsUdviklingsCenter

Indhold

Forord	4
Sammendrag	6
Danmark – et ørige	7
Demografisk udvikling på småøerne	8
Øen som enhed i en globaliseret verden	12
De særlige forudsætninger på småøerne	15
IT- og kommunikationsbaserede virksomheder og aktiviteter	17
Turisme	18
Vedvarende energi	20
Ikon-strategien	21
Show case Læsø Saltsyderi	23
Fødevarereproduktion som særligt indsatsområde på øerne	25
Småøernes særlige forudsætninger	27
Fødevarerespecialiteter og slow-food som kontrapunkt	27
Ø-specialiteter® som ikon	28
Eksport af fødevarerespecialiteter	29
Hvordan kan indsatsen styrkes, og mulighederne udnyttes?	30
Egnsudvikling – imellem ulandshjælp og entreprenørskab	32
Erhvervsstøtte eller udviklingsstøtte?	32
Udvikling som levebrød og virksomhed	33
Erhvervsudvikling på småøerne forudsætter innovation – og opfindelser udnyttes gerne	34
Erhvervsudvikling på småøerne forudsætter kulturel udvikling	35
Samspillet imellem erhverv og folkevalgte organer	36
Referencer	38

Sammendrag

Forudsætningerne for erhvervsliv og bæredygtige samfunds overlevelse på de danske småøer er i hastig ændring i en globaliseret tidsalder. Nærværende rapport er et debatoplæg, som beskriver både de udfordringer, der aktuelt skal tages hånd om, men – især – de muligheder det indebærer at kunne opfatte sig som en overskuelig enhed med egenart i den store sammenhæng. Småøerne kan tilbyde sig som bæredygtighedseksperimentarier og dermed bidrage til udviklingen af løsningsmodeller for det 21. århundredes største udfordringer. Befolkningsgrundlaget er overraskende stabilt på et flertal af danske småøer, men hastigt aftagende på nogle øer, og det fremhæves, at det i høj grad er kulturelt betinget, om en småø kan identificere og udnytte øens særlige forudsætninger som grundlag for vækst. Samklang og samarbejde blandt beboere er af langt større betydning på en småø end i det øvrige samfund, både for den enkelte beboers eksistens, men tillige for øsamfundets mulighed for overlevelse og udvikling. Småøerne er derfor følsomme samfund i relation til måden, hvorpå de ganske omfattende egnsudviklingsmidler og erhvervsstøttemuligheder forvaltes, i særdeleshed om tilskudsmulighederne skaber individualisering og konkurrenceforvriddning eller en kulturel udvikling i samfund, hvor ideer kan fødes og formes, samarbejdet blomstre omkring løsning af fælles logistikopgaver, og fokus skabes om en udvikling og profilering, som i særlig grad udnytter de lokalitetsbestemte ressourcer. Der peges på behovet for, at bredbåndskapaciteten udvikles på småøerne i takt med det øvrige samfund, men det anbefales også, at småøerne tager ejerskab til den vind- og bølgeenergi, som eroderer kysterne, og indtager rollen som knudepunkter i en fremtidig bæredygtig energiinfrastruktur. Specialfødevarerproduktion fremhæves som et erhverv, hvor småøernes forudsætninger i særlig grad adskiller sig fra forudsætningerne i det øvrige land. Specialfødevarerproduktion er følgelig et erhverv, hvor småøerne i særlig grad kan hævde og udnytte deres egenart og, med den aktuelle efterspørgsel efter diversitet i udbuddet af kvalitetsfødevarer, et område, hvor småø-producenter kan bidrage til den fælles samfundshusholdning og tilbyde sig som aktionærer i et samarbejde med det øvrige land.

Danmark – et ørige

Danmark er et ørige. Øerne er en væsentlig del af den danske identitet – forstået både som vor selvopfattelse som danskere og som omverdenens opfattelse af dansken. Det er på øerne, vi bor og virker, men det er havet, der skaber de særlige forudsætninger for naturen, og afstanden over hav, der skaber de særlige logistikforhold på øerne. Sådant har det altid været, men det har ikke altid været det på samme måde som nu. Læser man Saxo's Danmarks-krønike, får man tydeligt indtrykket af øerne som trafikknudepunkter i datidens nationale infrastruktur. Her samlede man flåderne og rastede, når man var på vej fra et punkt til et andet. Ja her byggede man sågar borge, hvorfra man enten kunne kontrollere hovedfærdselsårer af hensyn til landets sikkerhed, eller man kunne terrorisere omgivelserne – alt efter temperament. Herfra drog man på erobringstogt til resten af verden. Det er da tankevækkende, at øerne har været trafikknudepunkter, indtil indenrigstransporten efter 1. verdenskrig er blevet uløseligt knyttet til hjul, og at for eksempel en renaissance af Lykke-Pers vision for brug af vandvejene til transport i en mindre CO2-emitterende fremtid på ny vil kunne ændre vilkårene radikalt for småøerne.

Småøernes helt specielle livsbetingelser, hastige affolkning, som følge af den generelle samfundsudvikling efter 2. verdenskrig, og kommunalreformen i 1970, som sammenlagde de fleste småsogne med kommuner på "fastlandet", affødte overvejelser i regeringen om småøernes fremtid (Clausager, 1999). Finansudvalget foretog i 1971 en rundflyvning til småøerne, hvorunder en ildsjæl – og tilflytter – på Askø, Bjørn Karbo, foranstaltede den første skriftlige præsentation af øernes særlige problemer. Denne rapport blev forelagt Finansudvalget, som efterfølgende udtrykte sympati for småøernes situation – og understregede at initiativet til en løsning af problemerne måtte komme fra småøerne! Bjørn Karbo rundsendte beskrivelsen af Askøes problemer til de tidligere sogneråd på landets øvrige småøer og foreslog stiftelsen af en ø-forening – i første omgang uden at det vandt tilstrækkeligt genklang. I 1973 udgav Miljøministeriet en rapport med titlen "Første Notat Vedr. det Offentliges Politik for de små Øer" som udtrykte den opfattelse, at småøer med under 500 indbyggere hurtigt ville ophøre at eksistere som lokalsamfund. Rapporten blev på øerne døbt "Det sorte notat" og Danmarks Radios "Familiespejlet" tog fat på småøernes problemer, præsenterede dem for Familien Danmark og sammenkaldte et første selvbestaltet ø-parlament i januar 1974. Det var ganske klart, at småøerne ikke ville affinde sig med en sådan fremskrivning af den aktuelle demografiske udvikling, og den 24 marts 1974 dannedes Sammenslutningen af Danske Småøer med Bjørn Karbo som formand. Det var således en frugtbar symbiose imellem en drivkraft på småøerne og en pressedækning, som i landets befolkning udbredte kendskabet til småøernes situation, der førte til den for småøerne helt skelsættende begivenhed, at de blev organiseret. Sammenslutningen har sin base i beboerforeningerne på småøerne og er dermed øernes officielle, folkevalgte talerør overfor kommuner, regioner og folketing. Sammenslutningen har siden sin stiftelse virket for opretholdelse af færgeforbindelser, sundhedspleje, kulturudbud og folkeskoler til gavn for almenvellet på småøerne. Og Sammenslutningen af Danske Småøer har skabt opmærksomhed i befolkningen omkring småøernes eksistens og vilkår. Resultaterne var fra starten ganske overvældende, og "Det Sorte Notat" blev allerede i maj 1974 af Miljøminister Holger Hansen forkastet som model for småøernes fremtidige udvikling og rolle i Danmark.

At småøerne fylder meget i bevidstheden hos danskerne er et faktum, man på småøerne bør være sig ydmygt bevidst og taknemmelig for. Det er ikke kun kongehuset, som lægger vægt på at besøge de danske småøer – det er en målsætning, som mange sejlere og andet godfolk sætter sig. Og det er et faktum, at der fra det øvrige land ydes betydelige tilskud til opretholdelsen af øsamfundene. Man bør også gøre sig klart, at det har en markedsføringsværdi, at et produkt har en oprindelse på en dansk småø. "Fair trade på dansk" er det rammende blevet kaldt, og det betyder, at der altid vil være afsætning i Danmark for kvalitetsprodukter fra småøerne. Det kan erhvervsdrivende på småøerne udnytte i langt højere grad, end tilfældet er.

Demografisk udvikling på småøerne

Udvikling i befolkningstal på de danske småøer fremgår af Tabel 1 (gengivet fra C. Jensen, 2010), og den procentvise fordeling i aldersgruppe fremgår af Tabel 2 (gengivet fra C. Jensen, 2009). Fordelingen i antal personer i de forskellige aldersgrupper er angivet i Bilag 1. Udviklingen er ganske dramatisk, men overser endog det forhold, at hele øsamfund, f.eks. Vejrø og Rågø i Smålandsfarvandet, er gået til grunde. De to øer husede henholdsvis ca. 80 og ca. 30 beboere i velmagtsdage i det 20. århundrede og understreger dermed, at overlevelse i junglen ingenlunde er en selvfølge, heller ikke når man som dansk småø kan påberåbe sig en kulturhistorisk berettigelse i kongeriget.

Samtlige øer, på nær Orø, oplevede en massiv udvandring i årtierne fra 1950 til 1990, størst i 60'erne med en reduktion på 20 % i øernes samlede befolkning. Når man fraregner Orø, blev småøernes befolkninger samlet set halveret på 40 år. Affolkningen faldt sammen med den generelle vandring i Danmark fra land til by på grund af det hastigt aftagende behov for arbejdskraft i landbruget. At netop Orø ikke oplevede slet så dramatisk en affolkning i denne periode, skal der ikke her gives nogen endegyldig forklaring på. Medvirkende kan dog være, at afstanden til hovedstaden København lige netop på Orø i nogen grad afbalancerede de demografiske forskydninger, og at Orø på grund af sine to færgeruter, og på østsiden meget hyppige afgang og korte transporttid, også nød godt af udflytningen af privatboliger fra by til land i 80'erne og 90'erne – med mulighed for at pendle til Holbæk, Roskilde og København. Småøerne oplevede også mekaniseringen i landbruget, og skønt strukturudviklingen i landbruget hurtigt haltedede bagefter det øvrige land, måtte det medføre en affolkning på øerne. Strukturudviklingen i alle andre erhverv, ligeledes mod stadig større enheder, betød, at ø-landsbyerne ikke havde kritisk masse til at etablere sig som centre i udviklingen af sådanne andre erhverv. Dog betød et omfattende byggeri af sommerhuse, og dermed sommerhusturisme på småøerne, et nyt eksistensgrundlag for håndværks- og andre servicevirksomheder.

Siden 1990 har det samlede befolkningstal på øerne været nogenlunde stabilt, gennem de seneste 5 år dog med klart vigende tendens. Bag de samlede befolkningstal viser der sig i denne periode meget store forskelle imellem øerne, hvilket Claus Jensen tidligere har redegjort for i detaljer (Jensen, 2009). Det er påfaldende, at 15 af de 27 småøer har haft et stabilt eller endog stigende befolkningstal de seneste 20 år, medens der blandt de resterende 12 øer er nogle, som er i alvorlig tilbagegang. Det største bidrag til øernes samlede befolkningstilbagegang kommer fra Fur – tidligere den største ø blandt de små – med en reduktion på 176 personer (19 %). Fur følges blandt de største småøer af Fejø med en tilbagegang på 95 personer (16 %), Sejerø med en tilbagegang på 94 personer (20 %), og Femø med en tilbagegang på 78 personer (35 %). Sidstnævnte, Femø, mistede sin skole i 1998 og med en relativt lang færgetransport, er en tilbagevenden til bæredygtigt samfund vanskeliggjort i betydelig grad.

At familier i små samfund synkroniserer deres reproduktion er ikke usædvanligt, og store udsving i befolkningsudvikling er derfor ikke nødvendigvis problematisk i lokalsamfund. Udsving i fødselstal kan evt. være tilfældet på Fur, idet Fur adskiller sig fra de øvrige tilbagegangsramte øer ved en relativt lav gennemsnitsalder (47 år) og store ungdomsgrupper (24 %) (jf. Tabel 2). Ser man på aldersfordelingen på de øvrige småøer (Tabel 2 og Bilag 1), er der kun udsigt til et stadigt hurtigere udskilningsløb imellem de øer, som udvikler sig og dem, der vedvarende vil være i tilbagegang. Blandt de stabile eller fremgangsrigt øer, Anholt, Avernakø, Strynø og Venø, ses gennemsnitsalder på 44-51 år¹, hvilket er signifikant under gennemsnitsalderen på 51-60 år, som ses på de tilbagegangsramte øer, Femø, Sejerø og Fejø. En tilsvarende forskel imellem de to grupper af øer ses i form af et færre antal beboere på de tre tilbagegangsramte øer i den arbejdsduelige alder såvel som i børne- og ungdomsgrupperne. Det er således ikke indlysende, at der på de vedvarende tilbagegangsramte øer findes befolkningsmæssigt grundlag for ved øget fødselstal at kunne rette op på udviklingen – og nærliggende at konkludere, at skal man opretholde bæredygtige samfund i særdeleshed på disse øer, skal det ske ved tilflytning i betydeligt omfang.

¹ Gennemsnitsalderen på øerne er beregnet på basis af aldersfordelingen angivet i Bilag 1 ved anvendelse af gennemsnitsalderen inden for hver aldersgruppe og alderen 77 år i aldersgruppen 67 år og derover.

Tabel 1: Befolkningstal 1930-2010

	Agersø	Anholt	Aske	Avernakø	Barsø	Birkholm	Bjørnø	Baagø	Drejø	Egholm
1930	404	415	224	338	73	68	64	220	318	145
1940	380	220	212	338	61	61	75	210	293	135
1950	371	231	193	296	58	52	60	186	268	115
1960	340	239	163	272	55	57	40	137	246	77
1970	286	191	106	192	45	39	47	97	159	62
1980	253	146	107	151	28	16	49	73	132	59
1990	257	166	71	96	22	7	32	39	102	57
2000	247	164	73	115	26	9	40	32	81	50
2001	255	171	69	117	22	9	36	30	78	52
2002	251	166	72	123	24	9	39	35	69	53
2003	255	157	71	121	25	8	33	35	72	52
2004	257	165	70	119	25	8	33	39	76	59
2005	240	161	69	113	25	7	43	36	74	50
2006	247	167	67	110	26	10	39	34	69	48
2007	231	164	61	110	26	8	36	32	62	53
2008	233	164	53	111	23	10	36	36	71	55
2009	221	167	51	111	24	10	32	37	69	52
2010	207	171	48	110	22	10	37	35	66	54
	Endeløve	Fejø	Femø	Fur	Hjørnø	Hjørte	Lye	Mandø	Nekselø	Omø
1930	596	1240	635	1556	197	56	375	176	50	300
1940	515	1238	614	1440	179	46	351	163	46	297
1950	466	1331	590	1446	193	32	314	174	42	300
1960	403	1103	508	1473	170	30	280	159	45	246
1970	265	883	377	1294	120	29	198	129	28	219
1980	208	735	305	1139	129	14	182	97	22	196
1990	171	654	224	1032	133	15	144	81	19	172
2000	163	616	182	949	110	17	132	69	22	159
2001	166	601	172	949	121	14	141	64	22	171
2002	173	591	164	945	114	14	148	62	26	177
2003	177	625	156	939	119	14	144	60	24	193
2004	172	639	149	914	111	14	150	59	25	194
2005	171	622	154	904	108	13	138	59	24	190
2006	177	619	144	912	103	13	130	56	26	187
2007	174	565	144	900	105	12	120	52	22	188
2008	174	563	150	872	106	12	116	46	21	177
2009	168	579	147	865	107	13	109	44	21	169
2010	167	549	146	856	98	8	106	46	20	171
	Orø	Sejerø	Skarø	Strynø	Tunø	Venø	Aarsø	Samlet befolkningstal		
1930	885	896	116	623	256	279	261	10.766		
1940	833	849	123	555	224	210	306	9.974		
1950	785	782	113	527	209	175	303	9.612		
1960	673	664	91	428	166	164	278	8.509		
1970	644	545	52	284	123	121	231	6.765		
1980	650	491	43	243	119	129	217	5.933		
1990	754	464	26	211	81	159	207	5.396		
2000	1007	392	27	208	92	188	215	5.385		
2001	1012	377	32	199	94	206	209	5.389		
2002	989	375	35	203	97	198	200	5.352		
2003	977	387	39	216	108	206	204	5.417		
2004	950	406	31	193	112	212	196	5.380		
2005	948	406	37	206	112	211	183	5.304		
2006	937	403	36	218	115	211	180	5.284		
2007	893	407	36	214	111	199	171	5.096		
2008	890	397	40	216	119	201	167	5.059		
2009	906	373	39	206	118	199	176	5.013		
2010	881	370	35	215	118	197	164	4.927		

Befolkningstal 1930-2010 på de 27 danske småøer og i Danmark. Kilde: Danmarks Statistik. Sæsonmæssige ændringer af danske småøer.

Tabel 2: Aldersfordeling 2008

	0-7 år	8-17 år	18-24 år	25-34 år	35-49 år	50-66 år	67 år og derover
Agerse	4,7 %	11,6%	3,0 %	6,9 %	16,3 %	32,2 %	25,3 %
Anholt	6,7 %	11,0 %	1,8 %	3,0 %	18,3 %	41,5 %	17,7 %
Åske	0 %	0 %	3,8 %	0 %	18,9 %	45,3 %	32,0 %
Avernakø	3,6 %	13,5 %	0,9 %	1,8 %	18,9 %	34,3 %	27,0 %
Baagø	5,6 %	5,6 %	0,0 %	2,7 %	10,9 %	38,9 %	33,3 %
Barso	13,0 %	13,0 %	4,4 %	4,4 %	17,4 %	39,1 %	8,7 %
Birkholm	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	60,0 %	20,0 %
Bjørnø	2,8 %	30,6 %	5,6 %	0,0%	22,2 %	19,4 %	19,4 %
Drejto	1,4 %	0,0 %	1,4 %	2,8 %	8,5 %	62,0 %	23,9 %
Egholm	5,5 %	16,3 %	10,9 %	7,3 %	20,0 %	27,3 %	12,7 %
Endelave	4,0 %	11,5 %	4,6 %	3,4 %	12,1 %	40,8 %	23,6 %
Fejø	5,9 %	8,9 %	1,9 %	3,4 %	17,0 %	36,6 %	26,3 %
Femø	2,0 %	4,7 %	2,7 %	1,3 %	7,3 %	42,7 %	39,3 %
Fur	6,2 %	13,4 %	4,7 %	4,0 %	13,7 %	29,8 %	23,2 %
Hjørnø	1,9 %	8,5 %	7,6 %	1,9 %	14,1 %	52,8 %	13,2 %
Hjortø	0,0 %	16,7 %	0,0 %	0,0 %	33,3 %	41,7 %	8,3 %
Lysø	6,0 %	9,5 %	0,9 %	4,3 %	15,5 %	39,7 %	24,1 %
Mandø	6,5 %	10,9 %	6,5 %	6,5 %	13,1 %	23,9 %	32,6 %
Nekseø	4,8 %	14,3 %	0,0 %	0,0 %	19,0 %	42,9 %	19,0 %
Omø	6,2 %	6,8 %	1,1 %	3,4 %	15,3 %	41,8 %	25,4 %
Orø	5,3 %	10,2 %	6,2 %	5,1 %	18,3 %	30,7 %	24,2 %
Sejro	7,1 %	7,5 %	1,0 %	5,8 %	12,1 %	35,3 %	31,2 %
Sikero	0,0 %	17,5 %	2,5 %	2,5 %	20,0 %	32,5 %	25,0 %
Styrbø	14,3 %	8,8 %	0,5 %	4,6 %	21,7 %	30,6 %	19,5 %
Tunø	6,7 %	5,0 %	0,8 %	5,9 %	14,3 %	38,7 %	28,6 %
Venø	8,5 %	11,4 %	6,0 %	5,5 %	18,9 %	34,8 %	14,9 %
Aarø	2,4 %	12,6 %	4,2 %	3,6 %	20,9 %	31,1 %	25,2 %
Småøer i alt	5,9 %	10,2 %	3,6 %	4,2 %	16,9 %	34,9 %	24,5 %
Danmark	9,6 %	12,6 %	7,9 %	12,6 %	21,8 %	22,1 %	13,4 %

Aldersfordelingen i befolkningen på de 27 danske småøer og i Danmark i 2008.
Kilde: Danmarks Statistik/Summen af de danske småøer.

At forudsætningerne for opretholdelse af bæredygtige samfund på samtlige småøer fremover i høj grad vil være afhængig af tilflytning er også en følge af, at vilkårene for demografisk udvikling på småøerne i fremtiden vil være helt anderledes, end de har været hidtil. Hvor et relativt stort antal mindre landbrug og ligeledes fiskerierhverv og håndværk er gået i arv i forrige generationer, vil dette i meget mindre omfang kunne ske fremover. Aldersgruppen 18 – 24 år er meget lille på småøerne, hvilket naturligvis afspejler, at øernes ungdom skal søge uddannelse andre steder end på øen (cf. Jensen, 2009), og en fortsat udvikling frem imod et videnssamfund i Danmark vil i en globaliseret verden betyde, at ethvert individ har mulighed for at vælge relativt frit, om han/hun vil bosætte sig på Manhattan eller på en dansk småø. Dette ubetingede gode for den enkelte, sammenholdt med de begrænsede fremtidsperspektiver for tidligere hovederhverv på småøerne, betyder, at fler-generations-indfødte som gruppe vil reduceres, og kun i bedste fald vil reduktionen erstattes af tilflyttere. Det er et gode i den forstand, at tilflyttere vil omfatte personer, som har en hensigt med at bosætte sig netop på en småø. Det betyder til gengæld, at beboere på småøerne skal målrette deres udviklingsstrategi mod, at gøre sig attraktiv for tilflytning, heriblandt for tilflyttere med ideer og entreprenørskab. Og det vil af øens befolkning tillige kræve anerkendelse af kulturel

mangfoldighed, kreativitet og kvalifikationer, der i nogle tilfælde afviger fra de kvalifikationer, der hidtil har været mest udbredt på småøerne.

De fleste småøer har oplevet stigende tilflytning, og på nogle øer er processen så fremskreden, at tilflyttere udgør majoriteten. Når man tænker på, at al xenofobi bygger på et urinstinkt, frygten for at miste magten på eget domæne, forstår man først rækkevidden af den omstillingsproces, hvor fler-generations-indfødte på småøerne ikke blot skal acceptere tilflyttere, men også indstille sig på at komme i mindretal på det domæne, hvor forfædrene hviler på kirkegården. Den forståelse bør enhver tilflytter have med sig i rygsækken.

Forskellen på gruppen af øer, som har et stabilt befolkningsgrundlag og dem, som ikke har det, er bemærkelsesværdig, idet bæredygtige samfund er opretholdt på et flertal af småøerne de seneste 20 år på trods af den til enhver tid siddende regering, på trods af reformer, stigende færgetakster og andre kalamiteter, som ofte anføres som årsager til tilbagegangen. Vel kan beliggenhed og øers opland (afstand fra færgeleje til større byer o. lign.) have en stor betydning for øers vilkår, men nogen klar sammenhæng synes der ikke at være imellem færgeoverfartstid og øens udvikling, idet eksempelvis Anholt som den mest isolerede småø oplever betydelig fremgang, hvorimod Fur med en meget kort overfartstid oplever tilbagegang. Alle indikatorer peger på, at årsagen til tilbagegang på et mindretal af småøerne skal søges på den enkelte ø. Også heri ligger der betydelige sociologiske sammenhænge at afdække.

Løsningen på problemerne skal derfor også søges på den enkelte ø.

Øen som enhed i en globaliseret verden

En småø er et lille, forholdsvis overskueligt samfund.

Befolkningerne er små, og det betyder, at ikke blot tilvalg – men i lige høj grad manglende mulighed for fravalg af omgangskreds, ikke blot venskaber, men i lige høj grad uvenskaber – er med til at give nerve til disse samfund. Der er ikke de samme muligheder for, blandt øens beboere, at finde og vælge en omgangskreds af åndsbeslægtede individer eller erhvervsmæssige samarbejdspartnere, som der er det i en storby, ligesom der ikke er de samme muligheder for med kort varsel at hidkalde en servicevirksomhed, hvis en ø-virksomhed står med et driftsforstyrrende problem. Samklang og samarbejde blandt beboere er af langt større betydning på en ø end i det øvrige samfund, både for den enkelte beboers eksistens, men tillige for øsamfundets mulighed for overlevelse og udvikling. Det er en tilbagevendende konklusion på analyserne i den forelæggende rapport, at den kultur, hvori spillereglerne for sameksistensen fastlægges, måske er den mest betydningsfulde parameter, når man skal vurdere overlevelsespotentialet i et øsamfund. En fordybelse i dette aspekt ligger desværre udenfor denne rapports rækkevidde, men der kan være grund til blot at understøtte behovet for, at øsamfundet ser sig selv i spejlet, når det definerer sig selv som et udkantsområde, der enten står af – eller vil være med til at tegne den fortsatte samfundsudvikling. Verden er så stor, så stor, og det skorter ikke på muligheder – ej heller på småøerne, men det er kulturelt betinget, om et samfund kan se og gribe mulighederne. **Derfor skal en erhvervsudviklingsstrategi målrettes mod at stimulere en udvikling af samarbejdets kultur på den enkelte ø, øerne - og også nærmeste fastland, imellem.** Og visionen er fortsat levende, at intellekt, demokrati og kollektiv determination kan gå op i en højere enhed og i et samfund erstatte privatøkonomiske overlæg som drivkraft i samfundets udvikling. Også når det gælder menneskelige ressourcer, kan man vælge at se vilkårene – ikke som begrænsninger, men som muligheder. Øerne kan markedsføre sig som sociale værksteder.

I småøens begrænsede størrelse og kompleksitet ligger den oplagte mulighed, at øen definerer sig selv som model for større og mere komplekse samfund. Øen kan formulere en samlede målsætning for udvikling, eksempelvis en målsætning som giver mening ud fra en fremtidig bæredygtighedsbetragtning. I så henseende udgør øens livline, færgen, det målepunkt, hvor det er forholdsvis simpelt at opstille massebalancer for øens tilførsel og fraførelse.

Et eksempel på denne strategi er formuleringen i de tidligere 80'ere på Samsø af en målsætning, at Samsø skulle udvikle sig til en 0-energi-ø. Målsætningen blev formuleret på et tidspunkt, hvor CO₂-emission, drivhuseffekt og bæredygtighed fortsat var for fremmedord at regne, og blandt fagfolk blev det diskuteret, om den var teknologisk mulig at realisere, og om den var økonomisk konkurrencedygtig – ja der var nærmest enighed om, at det ikke ville være tilfældet. Med andre ord en for tiden uhyre ambitiøs målsætning. I 1997 vandt Samsø imidlertid status som energi-eksperimentarium for et 0-energiamfund, og teknologien udviklede sig hurtigere end ventet, energipriserne ligeså. Samsø var på forkant, når det handlede om udnyttelse af ny teknologi, både i form af energibesparende foranstaltninger og alternativ energi, og i dag er målsætningen realiseret. Samsø tiltrækker sig som show case opmærksomhed fra hele verden og et stort antal besøgende til Samsø, som primært kommer for at se energievenyret. Med det fokus der i verden i dag er på CO₂-emission, og i den forbindelse på energibesparelser og udnyttelsen af alternative energikilder, er det indlysende, at også øsamfund skal tænke i disse baner. Ifølge seneste udgave af den årlige energirapport udgivet af DTU Risø er de teknologiske muligheder til stede, for, på blot 40 år, at erstatte den nuværende globale energiforsyning med en CO₂-neutral energiforsyning uafhængig af fossilt brændstof (DTU Risø, 2010). Udviklingen frem mod en sådan energiforsyning kommer til at accelerere med en hast, som er svær at forestille sig, især i lande som vil satse på grøn teknologi som motor for erhvervsudvikling. Planer for den fremtidige energiforsyning bør man diskutere på småøerne, såvel som i alle andre lokalsamfund med ambitioner om at overleve den omstilling som vil blive påkrævet.

Der findes imidlertid mange andre muligheder for, at øsamfund opretter en massebalance på udførsel fra – og indførsel til – øen og tilstræber en bedre balance, eller måske endda et netto overskud, skabt på øen. Her skal nævnes nogle eksempler.

Drikkevand er et eksempel. Intensivt landbrug er på mange øer forbundet med dræning af overfladevand. Det betyder en bortledning af store dele af det regnvand, der falder på øen, og samtidig en udledning til havet af en helt uantagelig stor brøkdel af de næringssalte, der bliver tilført arealerne som gødning. Med et større antal sommerhuse, og dermed stigende forbrug af drikkevand, betyder det indsigning af salt fra det omliggende hav og dermed et stigende indhold af salt i drikkevandet. Det er et problem, som mange øer oplever. En vandmiljøhandlingsplan kombineret med en landskabsplan på en ø, der reducerer udledningen af næringssalte og samtidig betyder regenerering af drikkevandsreservoaret, vil formentlig blive krav i en ikke alt for fjern fremtidig national og europæisk lovgivning, men der vanker fortsat en præmie som show case til den ø, der af egen drift vælger at foregå med det gode eksempel.

Kvælstof- og fosfor-balancer er andre eksempler. I det globale regnskab indebærer bæredygtigt landbrug, at det ikke er påkrævet fra den omgivende verden at tilføre store mængder kvælstof og fosfor i form af handelsgødning ud over de mængder i form af protein, der produceres på lokaliteten. En neutral eller positiv kvælstof- og fosfor-balance på en småø vil betyde omlægning af konventionelt, intensivt drevet landbrug, som vi kender det i dag, til alternative driftsformer. Erfaringerne i dag fra den udvikling økologien har gennemlevet viser, at alternative driftsformer ikke er uforenelig med rationel drift – og i øvrigt bidrager økologisk landbrug i dagens Danmark en smule mindre til CO₂-emissionen per produceret enhed, end det konventionelle landbrug gør det (Dalgaard & Halberg, 2008).

Zoosanitær status er et eksempel som kunne udnyttes offensivt i en ø's husdyrproduktion. Dansk fødevarerproduktion skabte sin internationale position ved at kontrollere og udrydde en lang række infektioner i husdyrbruget, men infektioner forekommer stadig som kunne kontrolleres – og ikke bliver det på nationalt plan. Et eksempel er ondartet katarfeber, som kan persistere hos får, men giver sporadiske dødsfald blandt kvæg i kontakt med inficerede får. Et fravær af denne infektion tillader samgræsning af får og kvæg. Andre eksempler er Maedi-Visna hos får, respiratorisk syncytialvirus hos kvæg og parapoxvirus hos kvæg, får og geder, som kunne udelukkes i husdyrhold på småøer. At øerne er afgrænsede enheder også i forhold til spredning af infektioner nyder vildtbestanden på mange øer rent faktisk stor gavn af. Eksempelvis er harebestanden på mange øer meget stor. Det er der flere grunde til, men de store bestande kunne ikke opretholdes, hvis ikke de var fri for de infektioner, som tilbagevendende decimerer harebestanden i andre egne af landet. At råvildt på småøerne ikke er ramt af den sygdom, som fortsat hærger bestanden på Fyn, og som i 2010 er spredt til Sjælland, er et faktum, man skal forstå at værne om. At skabe og opretholde en særlig zoosanitær status på en ø vil indebære kontrol med dyr, som importeres til øen. Gevinsten er mindre sygdom og mindre sygdomskontrol blandt dyrene på øen samt den markedsføringsværdi, en forbedret zoosanitær status altid udgør, hvis den udnyttes.

Økonomisk bæredygtighed er endnu et eksempel. Alene definitionen af dette begreb kan formentlig afføde nogen sociologisk polemik, men i det foreliggende tænkes der på et øsamfund, hvor de samfundsmæssige værdier, som skabes på øen, overstiger udgifterne til overførselsindkomst, skolevæsen, sundhedspleje, færge osv. Det er en udbredt holdning, at øsamfund ikke kan klare sig selv, men skal have tilskud fra det omkringliggende samfund. Om øerne er netto-bidragnydere eller -yder til den fælles samfundshusholdning er næppe heller belyst fyldestgørende, men at der ikke gælder nogen naturlov, er en given sag. Det er heller ikke nødvendigvis væsentligt, men der kan ligge en betydelig signalværdi i en formuleret målsætning på en ø at være netto bidragsyder til samfundøkonomien i form af appel til beboere og tilflyttere med kvalifikationer, initiativ og virkelyst, og som show case kan det danne grundlag for øget turisme på øen.

Ovenstående er blot eksempler, og mange andre muligheder kan tænkes. At realisere en sådan bæredygtighedsmålsætning vil formentlig i mange tilfælde kræve personer med kvalifikationer, som ikke i forvejen findes på øen. At fastlægge en bæredygtighedsmålsætning på en ø vil imidlertid i sig selv forudsætte processer blandt beboere, som vil kunne være af stor værdi. Når man frem til at definere en sådan målsætning, vil det kunne appellere til de kvalificerede personer, som skal tiltrækkes. At småøerne med en defineret målsætning også kan tilbyde sig som forskningsobjekter og samarbejdspartnere til universiteter og andre forsknings- og videninstitutioner er et stort potentiale, som i dag er fuldstændig uudnyttet.

De særlige forudsætninger på småøerne

Færgen er livsnerven i småø-samfundene, og en færgestøtteordning i 1975 var den nyfødte Sammenslutningen af Danske Småøers svendestykke, hvor færgedrift til småøerne efter en fordelingsnøgle opnåede tilskud fra stat og kommune. Vilklårene har varieret over tid, men aktuelt betyder færgestøtten, at persontransport for øboere er gratis, ø-biler overføres til stærkt reducerede priser, medens al erhvervstrafik betaler fuld pris. Det er væsentligt at gøre sig klart, at kun småøernes færgetransport fungerer under så favorable vilkår, idet beboere på de lidt større øer såsom Læsø, Ærø, Samsø og Fanø må betale også for persontransport. Men færgedriften indebærer stadig en væsentlig omkostning for al erhverv på småøerne. Betydningen af disse omkostninger varierer afhængig af branche.

For IT-baserede erhverv er betydningen beskeden, idet kundebesøg dog kan betyde transportomkostninger og -tid for nogle virksomheder.

For turismeerhvervet er den samlede betydning formentlig også marginal, dog med mulighed for regionale forskelle. I sagens natur vil turister lade sig transportere et andet sted hen, end der hvor de har deres hverdag. Jo mere eksotiske rejsemål – desto bedre. For netop sommerhusturisme vil færgespriserne imidlertid udgøre en tilbagevendende og dermed betydelig omkostning. Dette vil i mange tilfælde kapitaliseres med omvendt fortegn, dvs. i form af lavere priser på sommerhuse på småøerne sammenlignet med andre dele af landet, men stigende færgespriser vil i perioder dog nok kunne afspejle sig i færre besøg af faste sommerhusgæster.

Færgen er nok en livsnerve, men dog for lokalsamfundet kun en begrænsning i det omfang, man lader sig begrænse af den. Færgen er også den nerve, med hvilken man ved et enkelt indgreb kan ændre vilklårene radikalt på øen. Et eksempel er en ny færge til Sejerø, som blev indsat 1. januar 1999. Færgen var meget, meget større end den tidligere og blev bygget efter lange diskussioner imellem de øboer, der mente, den var alt for stor og dyr, og de øboer, som kunne se perspektiverne i en bedre infrastruktur til øen. Færgen betød allerede samme sommer (i højsæsonen) 35-40 % øget passagertal og biltransport (Jensen, 2006), og antal passagerer var i en årrække fortsat stigende (Sejerø-færgens passagerstatistik); den muliggjorde en langt større tung erhvervstrafik, og det betød øget turisme, øget beskæftigelse, og øget børnetal i en årrække. Ja, i en årrække, hvor ejendomspriserne steg kraftigt i Danmark som helhed, da steg de på Sejerø mere end på nogen anden lokalitet. Moralen er, at hvis et øsamfund ønsker en højere ejendomsvurdering og en kraftig forøgelse af friværdien på jord og fast ejendom for at have ressourcer at investere i øget udvikling, så investér dog en brøkdel af den forventede friværdistigning – køb en færge!

Alt byggeri er mere bekosteligt på en småø – dog med store udsving afhængig af tilgængeligheden af lokal arbejdskraft. Alle byggematerialer skal transporteres til øen. Beregningseksempler angiver, at erhvervsbyggeri på en småø er 40 % dyrere end andre steder i landet på grund af færgeomkostningerne. I en konventionel fødevareproduktion, hvor stadigt større og færre landbrug (råvareproducenter) leverer til de ganske få forarbejdningsvirksomheder, ligger et driftsoverskud i landbruget på stadigt mindre marginaler. Bjergbondestøtten til ø-landmænd kompenserer langt fra for de ekstraomkostninger, der på en småø er forbundet med drift af et ekspansivt konventionelt landbrug, og skønt de ekstra driftsomkostninger i betydelig grad kompenseres i form af en negativ kapitalisering (lavere jord- og ejendomspriser), så er det dog driftsregnskabet, som i den sidste ende afgør virksomhedens overlevelse. Sammenholdt med kravet til fortsat strukturudvikling og sammenholdt med, at der er en stor udvaskning af næringssalte per arealenhed fra intensivt drevet planteproduktion på småøerne, må det konkluderes, at opretholdelsen af konventionelt landbrug på småøerne vil være en stadig voksende udfordring.

Servicefunktioner såsom værksteder og håndværk er på mange øer en mangelvare - i mange tilfælde afhjulpet af autodidakte kvalifikationer - ligesom arbejdskraft på mange øer er en begrænset ressource. Arbejdsløshed findes kun i meget begrænset omfang på småøerne. Opstart af stør-

re virksomheder på småøerne vil derfor i de fleste tilfælde forudsætte tilflytning af arbejdskraft. De lavere jord- og ejendomspriser og de relativt store natur- og landbrugsarealer fordelt på relativt mange lodsejere er imidlertid på småøerne betydelige ressourcer, hvis man forstår at udnytte dem til alternative former for virksomhed, primært mindre transportkrævende virksomhed.

Fiskeri har tidligere været et vigtigt erhverv på småøerne, og der findes stadig fiskelejer på en del af øerne. Tilbagegangen i fiskebestande har imidlertid ramt disse erhverv hårdt og specielt på småøerne, hvor de fleste fiskefartøjer ikke umiddelbart kan sejle længere væk for at opsøge de resterende fisk. Fangst og produktion af muslinger og tang er nærliggende alternativer for småøernes fiskerierhverv og giver på mange måder god mening, idet man ved disse produktioner endnu en gang kan udnytte de dyrt indkøbte nærings-salte, som er skyllet i havet gennem det seneste århundrede. Fiskerierhvervet på småøerne har imidlertid nået et niveau, hvor ressourcerne til omstilling i meget begrænset omfang er til stede, og det skønnes at, en udnyttelse af disse alternative muligheder kræver tilførsel af kompetence og andre ressourcer fra de omgivende samfund. Der satses da også betydeligt i Danmark og i småø-regi på at opbygge erhverv på basis af havets naturressourcer.

At småøerne har vilkår tilfælles, som er anderledes end vilkår i det øvrige land, er den platform, hvorpå man bygger samarbejdet imellem småøerne og forsøgene på i fællesskab at løse de erhvervsdrivendes logistikproblemer. Når det gælder erhvervsudvikling, gælder det imidlertid nok så meget at gøre en dyd af egenarten og nok så interessant at fremhæve, at øerne er så indbyrdes aldeles forskellige. Naturmæssigt spænder de fra palmesusede æbleøer i Smålandsfarvandet, hvor man producerer æbler og pærer og andre frugter, som i kvalitet ikke finder sin mage noget andet sted i verden, over ørkenlandskabet på baby-boom'ende Anholt til marsklandet Mandø, hvor man producerer de mageløse, i-levende-live-saltede og-krydrede marskfår. Erhvervsmæssigt spænder øerne fra prisvindende vinbryg på Årø over ernærings-politisk korrekte Is fra Skarø og prisvindende produktudvikling baseret på Fejø-æbler til fritgående, økologiske ø-lam og Sejerø-gæs – sidstnævnte med en kvalitet, som gør det muligt at eksportere i hundredvis til Niels Holgersens hjemland, Skåne. Af naturgivne vilkår i øvrigt kan i flæng nævnes fravær af ræve og andre rovdyr på en del småøer, en unik og af havgus krydret flora på mange øer, en umådelig righoldig vildtbestand på en del småøer, et aktivt hobby- og erhvervsfiskeri på en del småøer, en ørken på en enkelt småø, osv. Enhver småø har en unik natur og er unik. Vil man en erhvervsudvikling på en småø, er det en nærliggende strategi at gøre sig egenarten bekendt og dernæst vælge en udviklingsstrategi, hvor egenarten i vilkår omsættes til lokalitetsbestemt egenart i historik, produkt eller produktkvalitet (terroir).

Og det sker på småøerne i produktionsvirksomheder, som er kendetegnet ved i vid omstrækning at dække alle – eller mange trin i kæden jord-til-bord – i flere tilfælde kombineret med (kulinarisk) oplevelsesturisme, hvor gæster kan følge hele produktionsprocessen. Det er imidlertid en klar tendens, at disse virksomheder når en vis begrænset størrelse – og stagnerer på dette stadium. En økonomisk analyse af ø-virksomheders idegrundlag og vilkår kunne ligeledes være et interessant projekt – og det ligger uden for denne rapports rammer at kunne levere en detaljeret analyse. Nogle generelle træk kan der imidlertid peges på. Medarbejdskaren i den innovative småø-virksomhed er begrænset, men nærmest omnipotent, idet primærproducenten (landmanden), arbejdsmanden, logistikchefen, kvalitetschefen, marketingschefen, udviklingschefen, chaufføren, regnskabsføreren, og indehaveren af virksomheden ofte er én og samme person – i bedste fald udgøres de af et ægtepar. Afsætning og distribution af varer, som der ubetinget er et marked for, bliver hurtigt et betydeligt logistikproblem for disse virksomheder og er måske den største begrænsning for en indtjening, som kunne sikre virksomhedens fortsatte vækst. De højere generalomkostninger betyder, at kapitalakkumuleringen er for ringe til at kunne foretage de nødvendige investeringer for organisk vækst. At udnytte de innovative virksomheders muligheder mere aggressivt kræver derfor enten betydelige tilskud fra de samfund, som ser den gevinst samfundet kan have af disse virksomheder. Eller det kræver nye (gamle) samarbejdsformer, hvor volumen opbygges ved netværksproduktion og matrix-produktion, hvor aktører leverer til hinanden og forarbejder hinandens produkter, frem for at råvarer transporteres væk fra øen, og foder og fødevarer transporteres til øen.

IT- og kommunikationsbaserede virksomheder og aktiviteter

IT-udviklingen byder på nye muligheder for erhverv på øerne, oftest imidlertid for enkeltindivider beskæftiget som konsulenter, forfattere, oversættere eller lignende. I sagens natur kunne disse enkeltindivider vælge at bosætte sig hvor som helst, men lave boligomkostninger, fred og ro og en skøn natur med – ikke mindst – omgængelige naboer er blandt de faktorer, som taler for bosættelse netop på en småø. Realiteten er da også, at småøerne i dag bebos af et stigende antal personer, som er beskæftiget inden for disse erhverv, men mulighederne kunne udnyttes langt mere, blandt andet i form af etablering af help desk-funktioner for større virksomheder i lighed med, hvad man har etableret i udkantssområder i Sverige. Rationalet bag at lægge sådanne funktioner på øerne – ud over at det kunne være en politisk prioritering for at støtte øerne – er, at her kan opholdsfaciliteter til udførelse af funktionen erhverves til en langt lavere pris end i landets storbyer, og her kunne formentlig også opnås eller tiltrækkes en mere stabil arbejdskraft på grund af det ringere udbud af alternativ beskæftigelse, som umiddelbart er til stede.

Småøernes vilkår, hvor kontaktmulighederne ansigt til ansigt i sagens natur er begrænsede, udgør også en udfordring, hvor netop IT kunne være en del af løsningen. En udvikling af E-learning, en udbygning af webcam-faciliteter og lignende kunne vel have appel til netop småø-befolkningerne. At småøerne ikke i højere grad har formået at placere sig i front, hvad implementeringen af sådanne teknologier angår, skyldes måske til dels, at småøerne ikke har haft tilstrækkelig appel til kvalificerede personer, som kunne drive en sådan udvikling, men nok også at muligheder, som er blevet tilbudt, ikke er blevet grebet af småø-samfund.

I takt med IT-teknologiens udvikling, og dermed krav om at kunne overføre stadig større mængder data, er en udvidelse af netværkskapaciteten til småøerne – i samme takt som i det øvrige samfund – af afgørende betydning for muligheden for at fastholde og udvide antallet af IT-baserede arbejdspladser. Netværkskapaciteten er for fremtiden en lige så betydningsfuld del af infrastrukturen, som færgerne til småøerne hidtil har været det. Den er med den tilgængelige teknologi også lige så økonomisk umulig på markedsvilkår at udbygge til en tilstrækkelig kapacitet til øboerne, som færgerne er det, og småøerne bliver koblet af udviklingen, hvis markedsökonomi alene definerer vilkårene. Problemet er udførligt belyst af Hansen & Rudbeck (2010), og et problem som Sammenslutningen af Danske Småøer fortsat arbejder for at finde en politisk løsning på.

Andre former for telekommunikation som for eksempel mobiltelefoni er på mange øer ligeledes ramt af kapacitetsproblemer, idet dækningen nogle steder er så ringe, at det reelt er umuligt at kunne kommunikere per mobiltelefon. Og eftersom mobiltelefoni er det absolut væsentligste kommunikationsmedium i det moderne samfund, er dette et helt uacceptabelt handicap for småø-virksomheder, som der fra politisk hold skal findes løsninger på.

IT- og kommunikationsbaserede virksomheder kunne etableres i langt højere grad på småøerne end tilfældet allerede er, og her er et fagområde, hvor en mere markant markedsføring af småøernes fortrin tillige med en udviklingspolitisk prioritering kunne gøre en stor forskel.

Turisme

Turisme har haft en uvurderlig betydning for øsamfundenes overlevelse efter 2. verdenskrig, hvor arbejds-kraftbehovet reduceredes i de mere traditionelle erhverv. Et stort antal sommerhuse er blevet bygget på mange småøer, og øget fritid og mobilitet i den øvrige befolkning i Danmark er blevet omsat til ø-besøg. På mange småøer er befolkningstallet flerdoblet i turistsæsonen. Turisterne er – måske bortset fra sejlerfolket – altovervejende danskere, hvilket formentlig er et cadeau til øernes kulturhistoriske betydning. I samfundet som helhed udvikles turismetilbuddene imidlertid også til stadighed, og det store besøgstal til småøerne er en bastion som skal forsvares.

Kvantitativt er det begrænset, hvad småøerne kan bære yderligere blot ved en mere aggressiv markedsføring, uden at turisme for småøerne bliver ren industri, og skrøbelige lokalsamfunds identitet sættes på spil. Udelukkes kan det næppe, at et begrænset antal småøer kan overleve som levende frilandsmuseer, og givet er det, at oplevelsen på en ø af, at "tiden står stille" også har appel til besøgende. Men kustode er en branche med begrænset medlemsskare, og oplevelsen af at blive betragtet af forbipasserende på vejen, som var man en legemliggørelse af Klavs Kludder, er en blandet fornøjelse, ikke altid befordrende for selvtiliden – og fundamentalt set ikke et vilkår man kan byde børn og unge på øerne. Realiteten er, at en rundspørge på småøerne på en del af øerne formentlig ville afdække en udbredt holdning, at turisme - kvantitativt - har nået smertetærsklen.

Turisme er et erhverv, som basalt set servicerer mennesker, som holder ferie – heriblandt mennesker, der også gerne vil have en oplevelse i ferien. I sin bedste form er turisme en invitation til gæster, og her kan man kombinere en identitetsskabende erhvervsudvikling på småøerne med en invitation til gæster i "eget hjem" – hvor man har andet end kaffe at byde på. En principiel fordel ved kvalitet frem for kvantitet er, at der ingen grænser findes for udvikling. En udvikling af erhverv og kulturtilbud på småøerne, hvor egenarten udnyttes innovativt, vil styrke øens identitet med mulighed for at fastholde et besøgstal og potentielt en appel også til et stigende antal turister. Læsø Saltsyderi er et oplagt eksempel at nævne her – som beskrevet også andetsteds, og højtprofilerede kulturhistoriske institutioner, såsom kunstmuseet på Sylt i den tyske del af vadehavet med ca. 35.000 museumsgæster årligt, har ligeledes vist mulighederne i, at enkeltstående institutioner med kvalitet i særklasse kan trække store besøgstal. Smakkecentret på Strynø er endnu et eksempel med et potentiale, som blot ikke bliver fuldt udnyttet. Højskoler og andre uddannelses tilbud – samt forskningsprojekter i relation til basalværdi-skabende erhverv – er endnu andre muligheder at udnytte

Team building er en mulighed, som udnyttes og kan udnyttes i langt højere grad på småøerne. At blive efterladt på en strand på en ø med en lammekølle samt rødvin i passende mængde er en oplevelse og en gruppeopbyggende aktivitet, hvor glæden næste dag ved at have overlevet natten er ligefrem proportional med prisen man har betalt for oplevelsen. Det kan måske forekomme paradoksalt på småøer, hvor samfund i bogstaveligste forstand kæmper for overlevelse, men som øvelse og oplevelse betragtet er markedet der i langt højere grad end tilbuddet p.t.

Kulinarisk oplevelsesturisme er et tema, som er udviklet i – og markedsføres af Småøernes Fødevarer-netværk, hvor mikroproduktionsvirksomheder udbyder egne produkter til besøgende, som får en beskrivelse af virksomhedens produktion. Eksempler på sådanne virksomheder er Aarø Vingård, Is fra Skarø, Kernegården på Fejø, m. fl. foruden et antal restauranter, som serverer mad af høj kvalitet – og i varierende omfang baseret på øens egne råvarer. Fælles for de nævnte mikroproduktionsvirksomheder er, at de er højt profilerede og dermed profilerer småøerne, og at de har en produktion med en høj grad af innovation, egenart og kvalitet. At fødevarer har en helt særlig appel til turister fremgik af en spørgeskemaundersøgelse foretaget på turister på Sejerø i 2007, hvor bedre adgang til øens fødevarer specialiteter på en klar førsteplads blev fremhævet som et ønske til forbedring.

Havet og den korte afstand dertil er den særlige kvalitet, som altid vil drage turister til småøerne. Maritim oplevelsesturisme kan have mange former, såsom kajakcentre, sejlerskoler o.m.a. Der er oceaner af muligheder at tage fat på.

Mange småøer er begunstiget med godt fiskevand og store naturlige bestande af jagtbart vildt, og faktisk er jagt og fiskeri på småøerne – måske upåagtet – en aktivitet, som betaler mange færgebilletter. Når man betænker interessen, og de priser jægere betaler for en safari til eksotiske rejsemål, og lystfiskere fra hele verden betaler for at gå langs en elv på Island, er det klart, at tilbud af safarioplevelser på en småø rummer uudnyttede muligheder. At udnytte disse muligheder forudsætter imidlertid kvalitet i tilbuddene – ikke blot til jagtrevir og fiskevand som allerede er til stede, men også til spisesteder og overnatningsfaciliteter, hvad enten man satser på den rustikke eller den luksusbetonede model.

Kulturhistorisk og -geografisk identitet og nærvær er en faktor, man fornemmer meget stærkt som besøgende på Island, og muligheden ligger lige for at udnytte på småøerne i Danmark. Den særlige appel skyldes ikke mindst den pædagogiske faktor – igen, igen – at lokaliteten og samfundet er overskuelig. Lokalhistoriske arkiver findes på en række småøer og vidner om den appel, det historiske perspektiv har. Men øerne kunne udnytte deres fortrin som overskuelige enheder og tilbyde sig som kulturhistoriske og -geografiske eksperimentarier med mulighed for at koble den mest avancerede arkæologiske, antropologiske og populationsgenetiske forskning med oplevelses- og læringsturisme. Rollen som show case er fortsat ledig.

Vedvarende energi

Drivhuseffekten har været kendt blandt fagfolk i mere end et halvt århundrede, og dens betydningen for udviklingen af klodens klima har været diskuteret blandt fagfolk og politiske beslutningstagere lige så længe. Udviklingen i verdens klima har i mellemtiden bevist, at teorien var korrekt, og at drivhuseffekten har fået – og fremover vil få – en stadig større klimatisk betydning, er der i dag en konsensus omkring. FN's internationale klimaekspertpanel offentliggjorde i 2007 det estimat, at verdenshavene, på grund af stigende afsmeltning ved polerne, vil stige med ca. 30 cm inden år 2100. Det er alvorligt nok, men estimatet var baseret på den tvivlsomme antagelse, at afsmeltningen ved polerne vil ske med konstant hastighed, og ekspertpanelet tog det forbehold, at vandstigningen kan blive større. Det er i dag en udbredt opfattelse blandt klimaforskere, at afsmeltningen vil accelerere med betydelig hast, og at resultatet vil være en væsentlig højere stigning i vandstanden – ja op til 5 meter inden 2100 ifølge nogle beregninger (se Engelhardt, 2011). Betydningen for småøerne i Danmark allerede de kommende årtier vil være mærkbar i form af kraftigt accelererende erosion af kysterne og tilbagevendende oversvømmelser af lavtliggende områder.

Det vil kunne have en betydelig signalværdi, at småøerne distancerer sig fra politisk fodslæb og indleder en offensiv for et forudseende beredskab mod en klimaudvikling, som efter al sandsynlighed vil betyde ren overlevelseskamp i dette århundrede på mange af klodens øer og andre lavtliggende landområder. Småøernes Aktionsgruppe har da også netop prioriteret bæredygtig energi højt i sin udviklingsstrategi indtil 2013 (Småøernes Aktionsgruppe, 2008). Udviklingen af grønne teknologier vil accelerere, og implementeringen på småøerne, for at gøre disse til 0-energisamfund de kommende årtier, vil ske stadig hurtigere. Det vil være dikteret af samfundsmæssige vilkår og en forudsætning for overlevelse – men også give nogen beskæftigelse på småøerne – og i stigende takt vil det ske ved hjælp af udefra kommende fagspecialister.

Skal udviklingen af alternativ energi give småøerne en egentlig udviklingsmæssig fordel, og skal man udnytte muligheden for, at det kan få en strategisk betydning for småøerne i fremtiden, skal ambitionsniveauet hæves fra at etablere 0-energi øer til at udvikle energiproducerende øer! Vind- og bølgeenergi vil komme til at spille stadig mere betydende roller i den fremtidige danske energiforsyning, og øerne har jo netop til overflod vind og bølger som i fællig eroderer kyststrækningerne. Det vil give god mening rent fagligt og indebære en stor signalværdi, om øerne tog et ejerskab til disse ressourcer – selv om det naturligvis er en landspolitisk diskussion, om et sådant "ejerskab" kan tillades inden for rigets integritet. Opsætningen af vindmøleparker herunder havvindmøller samt bølgeenergianlæg byder på muligheder for, at småøerne byder sig til som lokaliteter for opførelsen af anlæggene, modtagestationer for den producerede strøm og besøgscentre for anlæggene. Udnyttelsen af både vind og bølgeenergi har endvidere den væsentlige sidegevinst at hæmme den vind- og bølgeforvoldte erosion af kysterne. Perspektivet er, at småøerne vil kunne tage en rolle som knudepunkter i en fremtidig energiinfrastruktur. Samsøharvistvejen, i Sejerø-bugtendrøftesensådan model netop nu, og man kan kun pege på disse projektersom eksempler til hurtig efterfølgelse for andre småøer. Ja, man kunne overveje, om der skulle oprettes et særligt 0-energiselskab, hvor etablering af energiproduktion på – og omkring småøerne sættes i system, og indtægt og aktivitet genereres til øerne på basis af den producerede strøm.

Ikon-strategien

At definere fyrtårne og kanalisere ressourcer hen til fyrtårnene har været anerkendt udviklingsstrategi i vide kredse det seneste årti. Forestillingen om et fyrtårn baserer sig ofte på særligt kompetencestærke enkeltindivider, som kan gøre en forskel. En ikon-strategi er på mange måder lig fyrtårnsstrategien, men de to adskiller sig alligevel også.

En ikon-strategi i egnsudviklingsregi indebærer skabelsen af et billede, som i særlig grad symboliserer egnen – et varemærke for et lokalitetsbestemt produkt eller en lokalitetsbestemt kvalitet i et produkt. Et symbol, som knytter en egn til et produkt, og hvor enhver markedsføring understøtter den anden, hvad enten det er en markedsføring af egnen eller en markedsføring af produktet – dobbelt værdi for indsatsen. Veletablerede eksempler er kartofler fra Samsø, gulerødder fra Lammefjorden, Danablu, Danish Bacon og Lurpak. De sidstnævnte tre refererer til nationen som lokalitet. Fælles for de nævnte er, at det ikke er enkeltproducenter, som tegner produktionen, men konsortier af producenter – ja, de sidstnævnte tre havde aldrig bidt sig så fast på verdensmarkedet, hvis ikke det var for den danske andelsbevægelse. Opkomlingevirksomheder forsøger at gøre ligeså. Eksempler er Fanø Laks, Øhavets syltetøj, Is fra Skarø, Ø-lam, Sejerø-gæs, æbler fra Fejø og Lilleø, osv. Fælles for disse ikoner er, at de er skabt af enkeltpersoner og udgør virksomheder, som i varierende grad inviterer til samarbejde med underleverandører, naboer og kolleger, som kan og vil producere under en fælles kvalitetsstandard og samme logo. Eksempler på ikoner er også 0-energisamfund, uløseligt bundet til Samsø, og sydesalt, i dansk perspektiv uløseligt bundet til Læsø.

Ikon-strategien kan være en farbar vej for grupper af personer eller virksomheder på en lokalitet til sammen at definere lokalitetens særlige forudsætninger og etablere en netværksproduktion, hvor de særlige forudsætninger omsættes til et produkt eller en kvalitet i et produkt. Strategien forudsætter volumen, fælles kvalitetsstandard for de involverede virksomheder og fælles markedsføring. Og fællesskabet omfatter som et minimum etablering af den logistik, som er forudsætningen for enkeltvirksomhedens aktivitet. Gevinsten for den enkelte aktør er reducerede omkostninger og – i tilfælde af en matrix-baseret samarbejdsstruktur – en fokuseret udnyttelse af egne kompetencer i samarbejdet. En gevinst er også en følelse af fælles ejerskab til projektet, blandt andet i kraft af at egen succes er tæt knyttet til succes for det fælles projekt.

Måden at organisere sig omkring udnyttelsen af ikon-strategien kan meget vel omhandle eksperimenter med ejerskabsformer. Andelsbevægelsen behøver vi ikke opfinde igen, for den har vist sin uomtvistelige berettigelse for udviklingen af dansk fødevarerproduktion såvel som i andre former for merkantil eller industriel udvikling. Men spørgsmålet er vel egentlig, hvorfor den ikke fortsat benyttes? En anden model, som kan nævnes her, er en selskabsform, hvor aktier eller anpartar fordeles blandt de samvirkende aktører proportionalt med omsætningen eller overskuddet i samarbejdet. Har man en meget fordelagtig underentreprise i forhold til de andre aktører, vil dette afspejle sig kontant i selskabets resultat, og udbyttet herfra bliver da tilsvarende mindre. Det vil styrke forståelsen af, at omsætningen og indtjeningen hos aktørerne skal afbalanceres på en rimelig måde, for at samarbejdet i form af det fælles selskab kan opnå det bedste resultat. Endnu en samarbejdsform er en matrix-struktur, som har sine særlige fortrin og nedenstående får sit eget afsnit.

En stor gevinst ved ikon-strategien for småø-samfund er desuden, at enhver produktion med egenart i kvalitet eller måden at løse opgaven på – og som spiller en væsentlig rolle for lokalsamfundets eksistens – vil profilere lokalsamfundet. Det vil tiltrække sig opmærksomhed og dermed turister, billetter til færgen, overnatninger og indkøb på øen. At de ovenfor nævnte småø-ikon-projekter profilerer og skaffer besøgende til øen er uomtvistelig, selvom de alle – endnu – er relativt små virksomheder.

Matrix-produktion

Mange husker endnu i barndoms glade dage og ungdoms fagre vår, at brugen af tærskværk, traktorer og andet maskineri vandt indpas i landbruget ved samarbejdsformer, hvor alle havde én traktor, nogle havde en aflæsservogn, én havde en grønthøster, en anden en roeoptager, og den første mejetærsker købte man i fællesskab. Der opstod grupperinger, som sammen sørgede for at løse de store opgaver, såsom møgspredning og næsten alle former for høst (tærskning eller høst af korn, ensilering, presning og indkørsel af halm og hø). Man handlede først med hinanden, og derefter blev resten afsat til andelsbevægelsens lokale afdelinger (f.eks. æg til brugsen og mælk til mejeriet – inden for traktors afstand). Mange husker også, at samarbejdet ikke var gnidningsfrit, men håndteringen af konflikter og engels tolerance var de omkostninger, man måtte tage med, for samarbejdet var en forudsætning for overlevelse under de givne vilkår. Meget vand er løbet i åen siden, strukturudvikling, afskrivningsregler, kommunalreform, kommunesammenlægninger og transport, transport og atter transport har betydet, at ethvert landbrug – selv de mindste – ikke blot kan have det hele, men også kan have en megatraktor til hvert redskab. Samarbejdspartnerne søges ikke blandt naboerne, men kan søges over hele verden.

Samarbejdsformerne findes imidlertid stadig; ja, de bliver stadig mere omfattende, og det er helt karakteristisk, at det er de største virksomheder, som udnytter fordelene. Og det er økonomiske kalkuler, der dikterer samarbejdsrelationerne i langt højere grad, end det er personlige relationer. Samarbejdet har fundet nye navne. *Udlisering* er et ord, hvor meget store, ofte videntunge virksomheder, bruger selvstændige underleverandører til mange og store opgaver frem for at løse dem selv. Gevinsten er, at virksomheden kan fokusere på kernekompetencen og derved styrke sin konkurrenceposition på et globalt marked. *Business-to-business* (med akronymer som Be-to-Be, B2B osv.) er et andet begreb, som har vundet indpas ikke mindst i de store landbrug, hvor maskinfællesskaber, indkøb, omsætning af foder o.a. sker i delvist lukkede kredsløb. *Matrix-produktion* kan benyttes som en fællesbetegnelse for alle disse organisationsformer, hvor det er kendetegnende, at komplementære kompetencer og ressourcer udnyttes optimalt i en proces, hvor der fremstilles produkter af en kvalitet og et volumen, som kan konkurrere på markedet uden for de delvist lukkede kredsløb. Det er så indlysende, at en forudsætning for – i bedste fald blot en styrkelse af – mulighederne for at skabe erhvervsudvikling i de små ø-samfund er at udnytte disse principper. Det er kulturelt betinget, om man gør det, men det skal slås fast, at det ikke er gammeldags – idealistisk, kommunistisk, socialistisk, eller hvad man nu kan finde på af komplimenter – at genopfinde de gamle samarbejdsformer, og det skal stigmatiseres som *taber-mentalitet* i ø-samfund og hos den enkelte ikke at søge mulighederne udnyttet optimalt. Omverdenen kan i høj grad stimulere udviklingen af samarbejdsrelationer på den enkelte ø ved at tillægge det stor værdi ved stillingtagen til samarbejde og støtte til projekter på øerne.

Show case Læsø Saltsyderi

Læsø Saltsyderi nævnes her som et illustrativt eksempel på, hvad det ”koster” – i arbejdsindsats, penge og kollektiv determination – at bygge et ikon, hvor langt der er fra ideen fødes hos en enkelt person, til visionen er realiseret, og hvad det kan give af værdi – i mange former – til det samfund, hvori ikonet er skabt.

Saltsydning på Læsø blev praktiseret af munke og bønder i 4-5 århundreder i middelalderen, hvor man udnyttede den særlige naturressource, som grundvand med 12-16 % saltindhold under strandengene, Rønnerne, på øens sydside udgør. Om vinteren oversvømmes arealerne og efterlader saltvand oven på et massivt lag af ler i umiddelbar undergrund, hvorved nedsivning til større dybder forhindres. Om sommeren fordamper solen store mængder af havvandet i overfladens sandlag, som så igen fyldes af den næste vinters oversvømmelser. Over en længere årrække akkumuleres der således et lag af hypersalint grundvand oven på leret. I tider, hvor teknologi til opbevaring af fødevarer på frost ikke var tilgængelig, har sydning af salt til konservering været et vældigt aktiv for Læsø og i århundreder øens hovederhverv med mulighed for at tiltrække arbejdskraft fra andre egne. Den årlige produktion i middelalderen kendes kun sporadisk fra de bevarede optegnelser, men skønnes i velmagtsdage at have omfattet op mod 300 sydehytter, som hver kunne fremstille 10-20 tons salt pr. sommersæson. Det er meget! Og saltsydningen på Læsø fremhæves af antropologer som et meget tidligt eksempel i Danmark på en egentlig industriel produktion. Det kostede imidlertid brænde at inddampe saltet, skovene forsvandt langsomt, men sikkert fra den tidligere kyst-til-kyst-skovbevoksede ø, sandstorme fik frit spil, og saltsyderiet ved brændsels hjælp måtte ophøre i 1652 efter ordre fra Kong Frederik 3. Der var på Læsø kun små produktioner af sol-inddampet salt efterfølgende og med udgangen af 1800 tallet var salt blevet billigere at købe – også på Læsø – end selv at fremstille.

Læsøs skove blev delvist genrejst ved beplantninger i starten af 1900-tallet, og under arkæologiske udgravninger i 1991 – og formidlet af en god rødvin ved et saltsymposium på øen – opstod ideen at genoptage produktionen under vilkår og med metoder, som i videst mulig udstrækning var lig de vilkår produktionen foregik under i middelalderen. Projektet havde fra første færd støtte fra kommunen, og det blev i en lang årrække opbygget og drevet som et beskæftigelsesprojekt af Læsø Produktionsskole, som et par gange opnåede støtte fra private fonde. Læsø Saltsyderi blev fra det første år drevet som en del af en selvejende institution og kunne i 2004 etablere sig som et aktieselskab på almindelige konkurrencemæssige vilkår. I 2010 beskæftigede virksomheden 17 årsværk, producerede 70 tons salt og havde en omsætning på ca. 12-13 mio.

Samtidig med genereringen af et driftsoverskud har Læsø Saltsyderi etableret en række aktiviteter med relation til saltsyderiet:

Læsø Kur er et datterselskab, der drives som et kurbad og wellness-center. Det huses i en ombygget kirke og indeholder bl.a. saltbassiner med procesvand fra saltsyderiet. Kurophold og bade i ”terapisalte” eller ”bittersalte” indeholdende magnesium, som er et restprodukt fra saltsyderiet, anbefales til blandt andre psoriasis-patienter.

Det gamle mejeri blev erhvervet i 2008, og her driver saltsyderiet ”Spegeriet” som et produktionskøkken, frokost restaurant og butik. I de gamle produktionslokaler forsøger man at udnytte sydesaltet i forædling af andre fødevarer. Spegeriet er blandt andet involveret i udviklingsprojekter sammen med Arla og Danish Crown. Endelig er der på øen oprettet et godkendt slagteri. Det betyder, at på Læsø er nu etableret en logistik fra jord til bord for kødprodukter, og det er en formuleret udviklingsstrategi at få genskabt større husdyrhold på Læsø i forbindelse med naturpleje, som kan levere råvarer til forarbejdning af øens specialfødevarer.

Saltene fra saltsyderiet anvendes endvidere i en stigende produktion og afsætning af hudplejemidler omfattende geler, cremer, shampoo og lotion for ikke at nævne noget så eksotisk som ”Body Salt Scrub” til almindelig forkælelse og specielt til psoriasis-patienter.

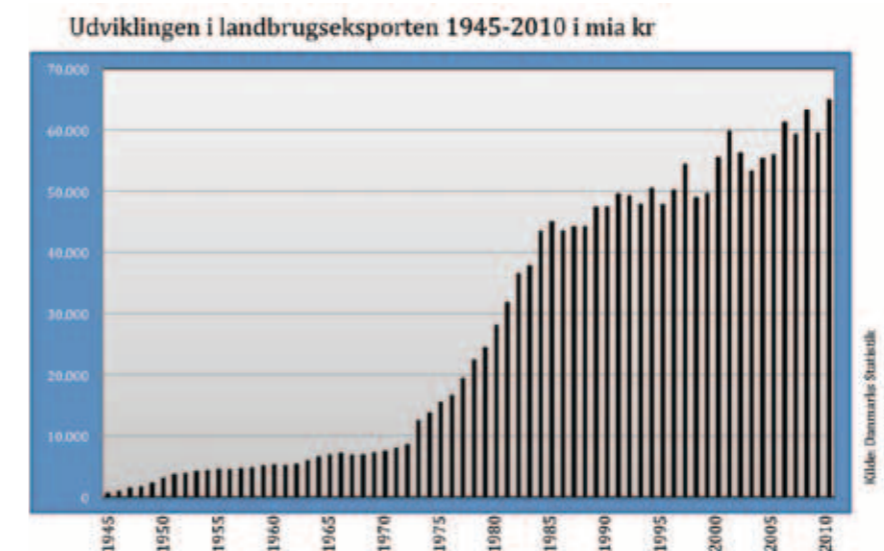
Af øens skønsmæssigt 130.000 turister årligt vurderes det, at ca. halvdelen af dem besøger Læsø Saltsyderi. Turiststrømmen gav i 2010 anledning til 32.000 hotelovernatninger, 24.000 overnatninger på campingplads og vandrehjem, 102.000 i lejede sommerhuse og 64.000 i gæstende lystbåde.

Det er næppe sandsynligt, at Læsø Saltsyderi kunne være reetableret som et privat selskab. Det har været af afgørende betydning, at Læsø Produktionsskole fra dag ét var velvillig og støttede projektet med arbejdskraft. Investeringen synes dog ganske uvæsentlig i forhold til den betydning, projektet og virksomheden har for Læsø, både som selvstændig virksomhed og som drivkraft i udviklingen af andre virksomheder. Virksomheden udgør ikke mindst en platform for store fremtidsvisioner for fortsat udvikling på Læsø.

Fødevarer specialitetsproduktion som særlig indsatsområde på småøerne

Danmark er et landbrugsland og i sammenligning med andre sektorer såsom skibsfart, lægemidler og industri, tegner landbrugs- og fødevarerproduktion sig fortsat for langt det største overskud på varebalancen (eksport minus import), 40 mia i 2010 (Henriksen & Klok, 2011). Overskuddet er imidlertid hastigt for nedadgående, og aktuelt yder minkavl et hurtigt voksende bidrag på grund af favorable priser og gode afsætningsmuligheder.

Nedenstående ses værdien af landbrugseksporten (ikke fratrukket importen), som den har udviklet sig siden 1945. Umiddelbart en imponerende udvikling, men det er værd at bemærke sig, at tallene ikke på nogen måde er pristalsregulerede; og afhængig af måden, man vælger at gøre det, kan man få et vidt forskelligt billede af udviklingen.

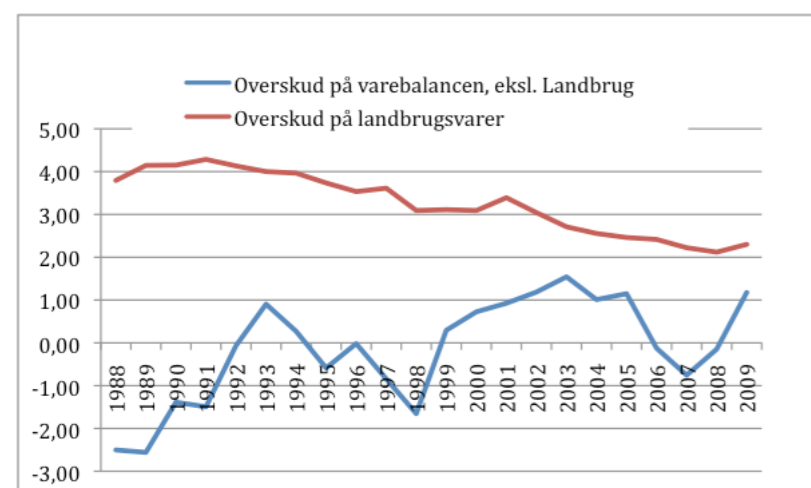

Det ligger imidlertid fast, at der i perioden 1972 til 1985 skete en kraftig stigning i værdien af den danske landbrugseksport. Der kan peges på flere årsager, men en væsentlig medvirkende årsag er den, at i de år skabtes i Danmark verdens bedste zoosanitære status baseret på et veterinært beredskab og sygdomsbekæmpelsesprogram, som udryddede en lang række infektioner i husdyrbruget såsom kvægtuberkulose, mund-og-klovesyge, kvægleukose, Aujeszky's sygdom, og flere andre. Danmark var det eneste land i EU, som kunne eksportere ferskt kød til lande som Japan og USA, og det er bemærkelsesværdigt, at en mindre mund-og-klovesyge epidemi i 1982, som følge af introduktion af infektionen fra Øst-tyskland (Christensen et al., 2005), nok betød et kortvarigt stop for eksporten til tredje verdenslandene, men ikke satte sig spor i den opadgående eksportkurve. Så stor var tilliden til det danske veterinære beredskab.

Også på fødevarerikkerhedsområdet markerede Danmark sig internationalt blandt andet med afsløringen af sammenhængen imellem brugen af antibiotika i husdyrbruget (Aarestrup et al., 2008) og udviklingen af resistens i bakterier, som forvolder sygdom hos mennesker. I de gode år skabte danske fødevarer sit ry som kvalitet i særklasse og afregningspriser, som lå og endnu ligger ca. 15 % over verdensmarkedspriserne.

Danmark var i årtier i særklasse også rollemodel, når det gjaldt sygdomskontrol i husdyr og fødevarerikkerhed, og Danmark arbejdede ihærdigt igennem internationalt samarbejde for, at de danske standarder også indførtes i lande, vi normalt sammenligner os med. Det er sket ud fra en formuleret hensigt at sikre lige konkurrencevilkår for erhvervet, og det er lykkedes i betydelig grad. Man kan sige, at Danmark har sat standarden internationalt, hvilket er flot, men prisen er, at vi i processen har opgivet at videreudvikle og forsvare det store forspring i zoosanitær status og fødevarerikkerhed, som var udgangspunktet.

Ikke blot forarbejdning i fødevarerindustrien, men også primærproduktion, er udviklet til multinationale virksomheder. Stadigt færre, meget specialiserede primærproducenter leverer til mastodontagtige forarbejdningsvirksomheder, og transport imellem de fjerneste egne af verden er en omkostning, man ikke taler om i en evindelig jagt på prisforskelle. Der er i dag ikke nævneværdig kvalitetsforskel på en skinke fra en gris produceret i Polen og en skinke fra en gris produceret i Danmark, og at "danske fødevarer" fortsat kan afsættes til priser 15 % over verdensmarkedspriserne skyldes vort renommé. Det er en markeds-situation, som er skrøbelig og under stort pres. Overskuddet på fødevarerhandlen er aftagende, som det fremgår af nedenstående tabel. Dansk fødevarerproduktion er i krise – ikke blot en af de tilbagevendende økonomiske kriser, som indtræffer, når forventningerne til fremtiden er kapitaliseret i en grad, som udviklingen ikke kan indfri, men en nok så alvorlig eksistentiel krise.

Kilde: Thomas Bernt Henriksen, Børsen, 17. Januar 2011. Gengivet med tilladelse

Det kan undre, at landbrugets egne organisationer i et lille land så længe og fortsat har valgt at konkurrere på størrelsen, men man kan så også med tilfredshed ræsonnere, at i kontrapunktet ligger mulighederne at udnytte for innovative fødevarerproducenter – også på småøerne. Markedet er der, og behovet for kvalitetsmæssig diversifikation og produkter med integritet og historik er erkendt også i landbrugets organisationer og i Fødevarerministeriet. Med restauranter og kokke i Danmark, der vinder priser som verdens bedste, og Nordic Food-konceptet rullet ud på verdensmarkedet, er fødevarer med integritet en trend, som forsøges styrket og udnyttet ikke blot i dansk – men i europæisk fødevarerproduktion, som det også formuleres i regeringens udspil til "Grøn vækst" og i EU-forskningsprogrammet FP7. Indsatsområderne defineres som tilførsel af højere værdi og kvaliteter i form af næringsindhold, bæredygtighed og integritet.

Småøernes særlige forudsætninger

At særlige vilkår kan gøres til særlige forudsætninger for erhvervsudvikling, er der på forskellig vis argumenteret for i det foreliggende, men det kan være på sin plads, her at opsummere de særlige forudsætninger på småøerne for fødevarer specialitetsproduktion.

- Småøerne rummer store natur- og landbrugsarealer fordelt på relativt små matrikler og relativt mange lodsejere.
- Landbrugsejendomme prissættes generelt lavere på småøerne, hvilket gør en ekstensiv udnyttelse af arealerne økonomisk favorabel.
- Logistikomkostningerne gør produktion af råvarer mindre fordelagtig, men gevinsten ved matrixproduktion og forædling på øen til højværdiprodukter så meget større.
- Markedet for specialprodukter fra småøerne til "fair trade" priser vil altid være til stede, og øernes mange sommerhuse udgør et stort "hjemmemarked".
- Der eksisterer en brancheorganisation, Småøernes Fødevarer-netværk, for specialfødevarerproducenter på småøerne, som gør en indsats for fælles markedsføring og skabelse af fælles distribution.
- Bæredygtig fødevarerproduktion og afsætning af specialfødevarerprodukter har en helt særlig appel til mennesker, hvilket gør kulinarisk oplevelsesturisme til et naturligt, afledt indsatsområde med stort markedspotentiale.

Disse forudsætninger betyder sammenlagt, at der næppe eksisterer nogen anden branche, hvor småøerne har flere kompetitive fortrin og muligheder for afledte aktiviteter end inden for specialfødevarerproduktion, hvilket naturligvis taler for, at dette er et højt prioriteret indsatsområde i erhvervsudviklingen på småøerne.

Fødevarer specialiteter og slow-food som kontrapunkt

Konkurrencevilkårene i en stadig mere globaliseret verden tager to retninger. Den ene er en fortsat accelererende strukturudvikling, hvor nogle få, snart multinationale, højt specialiserede primærproducentvirksomheder leverer til endnu færre forarbejdningsvirksomheder, som allerede længe har været multinationale. Ud over at levere produkter, hvoraf mange er af høj kvalitet, udmærker disse – danske – produkter sig ved stor ensartethed i kvaliteten og en høj grad af fødevarerikkerhed. Den anden retning har mange navne og etiketter såsom "autentiske" eller "ærlige" fødevarer, "fødevarer med integritet" eller "slow-Food". Sidstnævnte er ikke blot navnet på et koncept, men også navnet på en organisation (www.slowfooddanmark.dk) og indebærer i videst mulig omfang at producere, forædle og forbruge fødevarer lokalt. Alle disse produkter, som man under ét kan betegne "fødevarer specialiteter", udmærker sig ved en række parametre såsom valg af råvarer, tilberedning, GMO-frihed, bæredygtighed i produktionen, dyresundhed og -velfærd samt geografisk oprindelse (terroir). Parametre, som ikke blot fremhæves for at give fødevarer en særegen kvalitet, men som også er elementer i den gode historie. Som ø-producenter kan man føje kulturhistoriske værdier til disse kvaliteter og påberåbe sig "fair trade"-status.

Det er en del af konceptet for fødevarer specialiteter, at virksomheder, som producerer dem, oftest er små eller mellemstore virksomheder. Disse virksomheder tåles i dag af de langt større, strukturudviklede virksomheder, ikke blot fordi det gav de store virksomheder alvorlige image- og afsætningsproblemer, da man forsøgte at kvæle de mindre virksomheder, men også fordi det er givet, at i skoven af små virksomheder findes grobunden for produktudvikling, og blandt mangfoldigheden af specialprodukter herfra, som ser dagens lys, skal man finde det næste kvalitetsprodukt, som har potentialet til at erobre verdensmarkedet og bidrage til profileringen af danske fødevarer. Det er i dag en anerkendt strategi i de

strukturudviklede forarbejdningsvirksomheder at søge samarbejde med de små virksomheder for at hitte guldæggene, eksempelvis ved at udnytte råvarers terroir-kvaliteter (f.eks. komælk fra Vadehavet og sydesalt fra Læsø). Specialfødevarerproducenter har desuden en vigtig mission, fordi bæredygtighed, i takt med at lageret af fossile energikilder tømmes, vil blive en stadig mere tungtvejende konkurrenceparameter for alle fødevarerproducerende virksomheder, og i skoven af mindre virksomheder skal man også finde de eksperimenter, som sandsynligvis viser, hvorledes større bæredygtighed i produktionen kan opnås. Sidst, men ikke mindst, kommer, at det er en meget stabil trend i markedet, at fødevarer-specialiteter i høj grad efterspørges som alternativ til bulk-produkterne.

Mulighederne at udnytte for småø-fødevarerproducenter er udtømmelige. Udfordringen ligger blot i at gribe mulighederne og udnytte dem. Blandt tilgange til udnyttelsen af mulighederne nævnes her blot i flæng:

- Brugen af dyr til naturpleje af sommerhusområder og naturarealer.
- Udlægning af øer til overdrev og ekstensiv afgræsning af dyr med indhegning af bebyggede områder og anlæggelse af færister, som tillader tobenede at slippe ud af indhegningen og færdes på overdrevsarealerne.
- Lokal etablering af logistikken fra jord-til-bord i form af slagteri, køle- og frysefaciliteter samt produktionskøkken til forædling af øens råvarer.

Vigtigst af alt er det, at overliggeren i ambitioner placeres meget højt. Den gode historie skal kunne kombineres med den gode kvalitet og et dyrevelfærd og fødevarer-sikkerhed i top.

Ø-specialiteter® som ikon

Ø-specialiteter® er et registreret varemærke ejet af Småøernes Fødevarer-netværk (se Christensen, 2010a). Det blev skabt efter lange og svære diskussioner imellem de interesser, der fortsat ønskede "det gode liv" omkring en mikroproduktionsvirksomhed kombineret med kulinarisk oplevelsesturisme på den ene side; og på den anden side det synspunkt at vundne bastioner og goodwill i den øvrige befolkning skulle udnyttes til at skabe produktion med volumen og virksomheder med varige arbejdspladser og ret til ferie, sygedagpenge og en 37 timers arbejdsuge som på det øvrige arbejdsmarked. Skabt blev varemærket – godt hjulpet af behovet for volumen, som på daværende tidspunkt opstod i flere ø-virksomheder. Og skabt blev det med det formål at udvikle en fælles profilering af specialfødevarerproducenter på småøerne for dermed at udgøre et banner, hvorunder fælles markedsføring og distribution kan udfolde sig. Varemærket har desuden fået den funktion indadtil på småøerne at forsøge at synliggøre de muligheder, som man på småøerne gerne skal blive flere producenter om at udnytte.

Småøernes Fødevarer-netværk har naturligvis et logo til varemærket

Ø-specialiteter® er ikke blot en råvare, der forsvinder i de store kar i fødevarerproduktionens mastodont-virksomheder, men et forædlet produkt, hvor 1) råvaren, 2) ideen bag produktet og/eller 3) forarbejdningen af produktet har tilknytning til en småø – følgelig med en lokalitetsbestemt særegen kvalitet, herunder historik. Brugen af varemærket er forbeholdt producenter som ansøger Småøernes Fødevarer-netværk og får tilladelse dertil, fordi de kan opfylde et formuleret regelsæt (Småøernes Fødevarer-netværk, 2010; Bilag 3). Ud over at brug af varemærket naturligvis ikke nægtes, hvis kravene opfyldes, tilstræbes det i markedsføringen at stille med en så bred og stærk palet af fødevarer-specialiteter som muligt. Udfordringen ligger aktuelt i, at give varemærket en markedsværdi, men lykkes dét, er perspektivet videre at kunne tilbyde varemærket som aktie i et samarbejde med større aktører på det danske fødevarermarked om at udvikle, producere og markedsføre fødevarer, som har en tilknytning til – og skaber beskæftigelse på – småøerne.

Ø-specialiteter påført varemærkets logo, kan i dag findes i dagligvarebutikker i Danmark, og Ø-specialiteter® er forsøgt – til dels med held – og forsøges fortsat afsat til danske og udenlandske distributører, som kan se en ide i en fælles reference og fælles historik til markedsføringen af en palet af fødevarer-specialiteter.

Eksport af fødevarer-specialiteter

Det er en målrettet strategi i Småøernes Fødevarer-netværk at opsøge eksportmarkeder. Netværkets produkter eksporteres i dag til et fortsat beskedent, men stigende antal lande, og der gøres en stor indsats for at øge eksporten med deltagelse på messer i Europa, herunder verdens største, årligt tilbagevendende økologimesse, Biofach i Nürnberg. Der er flere grunde til, at stadig ganske små virksomheder opsøger eksportmarkeder. En god grund er det større marked for specialprodukter til en relativ høj pris, som ligger uden for landets grænser. En anden grund er, at danske dagligvarebutikskæder er så store, at de ofte kan diktere prisen overfor små leverandører. Det vækker respekt, når dagligvarebutikkerne møder producenterne på de internationale messer og efterfølgende et helt andet udgangspunkt for prisforhandlingerne at vide, at der er kunder uden for landets grænser. En lille håndfuld lande påkalder sig en særlig interesse for ø-producenter, og for ikke at røbe alt for mange gode ideer, skal her blot nævnes en eksportfremmekampagne i Japan i 2010 i et samarbejde imellem Småøernes Fødevarer-netværk, Eksportrådet og den Danske Ambassade i Tokyo (se Christensen, 2010b). Temaet var fødevarer-specialiteter, som er produceret på en ø i Danmark, og vil man se en præsentation af Ø-specialiteter® på japansk, kan de ses på <http://www.ambtokyo.um.dk/ja/menu/FoodPortal/SmallIslands/>. Producenterne omfattede Kernegården på Fejø, Øhavets Syltetøj på Strynø, Is fra Skarø og Sejerø-gæs som repræsentanter for Småøernes Fødevarer-netværk samt Krenkerup bryggeri, Læsø Saltsyderi og Nordhavn Eddikebryggeri fra de lidt større øer. Resultaterne var overvældende. Sjældent har den danske ambassade oplevet en så stor invasion og interesse i forbindelse med en eksportfremmeaktivitet, og der blev med en række virksomheder indledt processer, som i Japan tager tid, men som kan føre til ordrer til de danske småøer.

Det kan forekomme paradoksalt, at små og mellemstore fødevarerproducenter i Danmark opsøger markedsmuligheder på den anden side af kloden i en af verdens folkerigeste hovedstæder. Men der er flere grunde til at Japan/Tokyo er så oplagt et eksportmål. Med en befolkning på 30 mio i Tokyo og dobbelt så mange Michelin-stjerner som Paris er der, ud over en høj kvalitetsbevidsthed blandt forbrugere, et meget stort behov blandt restauranter og fødevarerbutikker for at differentiere sig fra de øvrige udbydere i markedet. De danske Ø-specialiteter rammer præcist dette behov. De er alternativer til de industrielt producerede bulk-varer. Og på det japanske marked, hvor ca. 90 % af den danske fødevarer-eksport består af uforarbejdede råvarer, er Ø-specialiteter® på alle måder komplementær til den eksisterende eksport og bidrager til at tegne et mere varieret billede af dansk fødevarerproduktion. Ja, småø-producenterne er faktisk af den opfattelse, at de gør en så stor almenyttig indsats for dansk fødevarerproduktion, at Landbrug & Fødevarer burde betale dem for at være til stede i Japan. En anden grund er, at der i Japan er et stort konsum af – og vilje til at betale for – convenience-produkter, hvor enhver dansk husholdning med respekt for sig selv tilbereder maden ud fra råvarer. Danske forarbejdede produkter, såsom pølser,

leverpostej o.m.a. er kompositter og fremstillet ud fra det, der bliver tilbage, når højværdiråvarene er skåret fra til andre formål – f.eks. eksport – og priserne på convenience-produkter er derfor lave. I Japan går man ud fra, at convenience-produkterne er fremstillet ud fra de bedste råvarer, og prisen er en sum af den gode råvares pris og den værdi, som er tilført under forædling.

Paradoks eller ej – Japan kunne i fremtiden udvikle sig til at blive et primærmarked for danske Ø-specialiteter®, og en håndfuld producenter arbejder ihærdigt på at kunne levere den dokumentation, der kræves i et land med verdens mest restriktive fødevarerlovgivning, og opnå de fornødne tilladelser til eksport til Japan. Der er i Eksportrådet og generelt i udenrigstjenesten en betydelig opmærksomhed omkring Fødevarer-netværkets projekt, og man forholder sig pt. afventende for at se, om Fødevarer-netværket kan præstere svendestykket, og eksport til Japan bliver en realitet. Lykkes det, er alt muligt. Perspektivet er ikke blot produktion på småøerne med større volumen, men desuden en værdi som samarbejdspartnere for større aktører i fødevarerbranchen.

Hvordan kan indsatsen styrkes, og mulighederne bedre udnyttes?

Strategien i Småøernes Fødevarer-netværk har i høj grad handlet om at skabe og synliggøre muligheder til gavn for beskæftigelsen på øerne og som bidrag til samfundshusholdningen og velfærds opretholdelse. Og det er sket i et omfang, som fortjener at blive omsat i en langt større aktivitet på småøerne end den, der udfolder sig i dag. Afsætning af Ø-specialiteter® i og uden for landets grænser er skabt, men det er også en kendsgerning, at enkelte ø-producenter har måttet takke nej til eksportordrer, som kunne have indbragt 2-cifrede millionbeløb i valuta, fordi logistikken ikke tillod det.

De smukke perspektiver driver ildsjælene, men logistikproblemerne på småøerne og de affødte general-omkostninger og manglende akkumulation af fornøden kapital til ekspansion betyder let, at ildsjælene brænder ud, og virksomhederne dør med de sidste gløder. Skal småøerne og det danske samfund gribe de skabte muligheder, skal der sættes ind på de nøglefunktioner, som en mangfoldighed af virksomheder kan nyde gavn af. Der er et akut behov for en erhvervsudviklingsenhed i småø-regi, som på et fagligt grundlag kan se og formulere perspektiverne inden for forskellige brancher og kan træde til og assistere i nogle af de centrale nøglefunktioner. Blandt overordnede opgaver for en erhvervsudviklingsenhed kan nævnes:

- En sekretariatsfunktion for en "ø-brancheorganisation"
- Repræsentation og talerør for en "ø-brancheorganisation"
- Udvikling af en visionær, identitetsskabende erhvervsstrategi for småøerne i Danmark
- Assistance til udviklingen af samme på den enkelte ø med afsæt i øens forudsætninger
- Som en særlig brancheorganisation for småøer at styrke innovation i erhvervene
- Lobbyisme i forbindelse med formulering af støtteopslag til erhvervsudvikling
- At sikre at støttemuligheder, der opstår for erhvervsudvikling i yderområder og områder af særlig interesse for erhvervsdrivende på småøerne, udnyttes

Der er også behov for, at en sådan erhvervsudviklingsenhed kan gå ind i processen omkring udnyttelsen af de perspektiver, som tegner sig. Specifikt for fødevarerområdet kan nævnes sådanne nøglefunktioner som

- Tilmelding og profilering af Ø-specialiteter® på centrale fødevarer-messer.
- Udvikling af et paradigme for tilvejebringelsen og præsentation af den fornødne dokumentation for et eksportmarked.
- Rejsning af kapital til løsning af logistikfunktioner, som flere erhvervsaktører kunne trække på, og som kunne skabe synergi (netværks og matrix-produktion) imellem erhvervsaktører på og uden for småøerne.

Hvad angår dette at rejse kapital, tænkes der her ikke på de midler, som er til rådighed i Landdistrikts-programmet. Når man betænker, hvad enkeltvirksomheder kan tiltrække af kapital til udviklingsprojekter, er det klart, at de midler, der er til stede i Landdistriktsprogrammet, kun er at betragte som "seed capital", hvilket også er den dybere hensigt med midlerne. Styrken ved en *tunnelvision* er, at kan den formuleres tilstrækkeligt overbevisende, kan der også rejses den kapital, der skal til for at realisere den, og det er beløb i en anden størrelsesorden.

Flere eksempler på opgaver for en erhvervsudviklingsenhed kan nævnes og ligeledes andre brancher, hvor muligheder pludselig opstår, og perspektiver tegner sig. I relation til fødevarerbranchen er der udfoldet store bestræbelser på at finde alliancepartnere i landsdækkende brancheorganisationer, som kunne se egen fordel i et samarbejde. Men to barrierer støder man hurtigt på. Den ene er de virksomheder, som er opstået med egnsudviklingsmidler som økonomisk fundament for at undervise småø-producenter i, hvad de skal gøre – hvis de havde ressourcerne til at gøre det. Det er desværre en meget begrænset hjælp til ildsjæle, som – frem for nogen – selv kan tegne perspektiverne! Den anden barriere er, at Landbrug & Fødevarer og andre organisationer ligesom Eksportrådet p.t. forholder sig afventende for at se, hvad Småøernes Fødevarer-netværk har at byde på.

Situationen er i korthed den, at endnu et skridt på egne ben skal tages, og knapheden på ressourcer er så presserende som nogensinde.

Egnsudvikling – imellem ulandshjælp og entreprenørskab

Globaliseringen byder på nye muligheder, men også på store udfordringer, hvor Danmarks position som et af verdens rigeste lande er under pres fra lande med vækstøkonomi. Vilkår ændres hastigt i lille Danmark og skal modsvares af omstillingsparathed og udvikling. Der er også ganske store økonomiske midler afsat til at stimulere disse processer. Alene Landdistriktsprogrammet rummer 7, 6 mia til brug i perioden 2007-13, og dertil kommer en lang række andre støtteformer, herunder de store virksomhedsfonde. Og dertil kommer EU's hektarstøtteordning, som hidtil har været givet som støtte til al jord, som er drevet landbrugsmæssigt. Fra 2013 skal denne sidstnævnte være omlagt, og én af modellerne, som p.t. diskuteres, er, at en del af midlerne gives som hidtil, medens den anden del gives til forsøg på mere bæredygtige driftsformer.

Med så mange midler kan der gøres megen gavn, men erfaringerne fra forgangne år har affødt en diskussion af, hvordan der kunne gøres mere gavn med midlerne, og den fortsat accelererende globalisering understreger behovet for en optimering af resultaterne af investeringen. Igen kan man fremhæve, at småøerne er små samfund og derfor også skrøbelige i forhold til effekten af ganske betydelige midler, som kan tilføres udefra. Det er forholdsvis enkelt på småøerne at måle effekten af en stimulus. Hvad mere er – egnsudviklingsmidler forbruges i en konkurrence imellem geografiske regioner. Brancher, som får støtte i én geografisk region, dør i en anden, og de regioner, som får valuta for midlerne, udvikler sig – på bekostning af regioner, som står af. Der er en stor gevinst at hente ved, i regi af danske småøer samt i de kommuner og regioner, som støtter småøerne, at diskutere og optimere anvendelsen af erhvervsstøtte-midler. Ikke blot kan alle lære noget om, hvorledes udvikling skabes, men småøerne kan positionere sig bedre i konkurrencen med de andre regioner.

Erhvervsstøtte eller udviklingsstøtte?

En del støttemidler i Danmark bruges til generel erhvervsstøtte, som måske kan være berettiget under særlige situationer, hvor konkurrencevilkår ændres. Når de gives per automatik, såsom landbrugsstøtteordningerne bliver det, kapitaliseres de imidlertid, og det betyder i forbindelse med ejerskifte, at den nye ejer som udgangspunkt vil være afhængig af, at støtten opretholdes. Landbrugsstøtteordningerne er indkalkuleret i konkurrencevilkårene, de virker konserverende frem for erhvervsudviklende og gavner kun dem, der var i erhvervet, da de blev indført, og som forlader erhvervet – i tide. Ikke blot ændringer i hektarstøtteordninger, men tillige ophør af harmoniregler og bortfald af mælkekvoteordning betyder, at store aktiver i landbruget mister værdi i disse år. Det reducerer egenkapitalen i etablerede virksomheder og belaster likviditeten i relativt nyetablerede eller ekspansive virksomheder, men det vil alt andet lige lette vilkårene for fremtidige nyetableringer af virksomheder.

Støtte til Poul, men ikke til Per, hvor visse virksomheder får støtte til drift, investeringer og udvikling, og andre virksomheder finansierer samme aktivitet af virksomhedens driftsresultat betyder konkurrenceforvridning – i bogstaveligste forstand at driftsresultatet, og dermed udviklingsmuligheder i en bæredygtig virksomhed bygget på konkurrencemæssige vilkår, forringes. Man kan indvende, at dette, at udnytte eksisterende støtte- og finansieringsformer – og hæsblæsende at følge med i den hastige ændring af vilkårene for disse – er en del af forudsætningerne for at drive virksomhed i dagens Danmark. Dertil kan man blot anføre, at forudsætter man, at summen af kvalifikationer hos en virksomhedsleder er nogenlunde konstant, vil disse kvalifikationer reducere summen af de andre – herunder de innovative kvalifikationer. Større virksomheder, som kan afsætte administrative ressourcer til at forfølge flygtige tilskudsformer, vil naturligvis her, som i så mange andre sammenhænge, være begunstigede, men at forringe vilkårene for flertallet af virksomheder blot på grund af størrelsen er at udelukke en stor del af den grobund, hvorfra innovationen skal vokse. Og for småø-virksomheder, som næsten alle er små enheder, er dette et alvorligt handicap. Særlig uheldigt er det også, at konkurrenceforvridende støtte faktisk bliver en konkurrenceparameter virksomhederne imellem, således at virksomheder orienterer sig mod bevillingsydere for at skaffe tilskud frem for mod hinanden for at eksplorere komplementaritet og samarbejde. Igennem egen vækst styrker

man sin position mod bæredygtige virksomheder, hvor netværks- og matrixproduktion i et samarbejde mellem virksomheder i stedet kunne være forudsætning for overlevelse og/eller sikre en fælles værdiskabelse og en vækst.

Udvikling som levebrød og virksomhed

Der er så rigelige støttemuligheder, og det er en snublende nær risiko, at det bliver en virksomhed i sig selv at kunne skaffe disse midler. Ja, de 7,6 mia. alene i landdistriktsprogrammet kan løseligt omregnes til 15.000 årsværk, og det kan, hvis de ikke udnyttes til formålet, betyde et voldsomt dræn i den tilgængelige fagekspertise. Og det er et fundamentalt problem med så mange ressourcer at stimulere uden at blive en offentlig finansieret aktør og konkurrent til en konkurrencedreven aktør i det erhvervsliv, man forsøger at udvikle.

Der er et hierarki i mulighederne for udnyttelse af udviklingsmidler som levebrød og virksomhed. Det er klart, at udviklingsmidler skal forvaltes igennem en juridisk "udviklingsvirksomhed", der som minimum har et operationelt sekretariat og en bestyrelse, som prioriterer og tilser, at midlerne anvendes til formålet. Det er også uangribeligt, at for at forvalte midlerne skal "udviklingsvirksomheden" definere strategier for midlernes anvendelse. Begge dele koster udviklingsmidler. En hyppig anvendt praksis i udviklingsarbejdet er et udbud af hjælpemidler til virksomheder, hvor udviklingsteoretikere – og "halvstuderede røvere" – underviser virksomheder og ildsjæle i innovation. Det koster udviklingsmidler, og det tager let opmærksomheden fra innovative kræfter i samfundene, som netop forsøger at skabe gehør for behovet for innovation. Et andet værktøj er udbud af midler til etablering af netværker, klynger og lignende for at skabe de fora, hvor synergi kan opstå imellem mennesker og virksomheder. Man har set fra etablerede netværk, at dette er nyttige konstruktioner, og beslutter i "udviklingsvirksomheden" at gøre ligeså, men det koster udviklingsmidler, og resultatet er ofte, at eksisterende netværk – eventuelt oprindelig støttet af udviklingsmidler – som er udsprunget af producentgrupperinger, tærer på egne ressourcer, for at følge og bidrage til diskussionen i de netværk, som siden har fået de økonomiske udviklingsmidler – og som forsvinder den dag udviklingsmidlerne ikke er der længere. Endnu et middel er de private aktørers boldbane, hvor aktørerne identificerer nogen, som har et problem, og foreslår egen virksomhed som konsulent til løsning af problemet. Det koster udviklingsmidler, og resultatet er som regel – en rapport. Alle disse niveauer og aktører er uomgængelige ingredienser i dette at skabe udvikling for udviklingsmidler, men også organer i en "udviklingsvirksomhed", som har udviklet den selvforståelse, at man skal belære de trængte om, hvordan de skal agere for at løse egne problemer – og dertil skabe forudsætningerne for fremtidens velfærdssamfund gennem erhvervsudvikling – for de midler som blev tilovers.

Så megen polemik mod mange gode kræfter og en indsats, som ikke er taknemmelig, fordi udfordringen at skabe udvikling er ganske stor. Pointen er imidlertid, at man for en del tilfældes vedkommende – ved at ryste posen engang – kunne få en meget bedre dialektik imellem de personer, som har ideerne, virksomheder som har potentialet for vækst, og lokalsamfund som har behovet for udvikling på den ene side – og så "udviklingsvirksomheden" og adjungerede konsulenter med udviklingsmidlerne i ryggen på den anden side. At "stole på egne kræfter" er et godt kulturrevolutionært slogan, der som en yderpol nok har en afsondret selvtilstrækkelighed, men som rummer den sandhed, at udviklingen må udspringe af kræfter i det samfund, som ønsker at udvikle sig. Blandt flere muligheder kan peges på nødvendigheden af, at "udviklingsvirksomheden" i mindre grad fokuserer på udviklingen af strategier, men i højere grad udvikler den kompetence hos egne medarbejdere at kunne identificere og støtte de personer, ideer, initiativer og virksomheder som har udviklingspotentiale, og at styrke samspilsrelationerne omkring disse initiativer i lokalsamfundene.

Udviklingspotentialet findes naturligvis også blandt småøernes befolkninger – ikke mindst når man inkluderer dem, der har en ide med at flytte dertil!

Erhvervsudvikling på småøerne forudsætter innovation – og opfindelser udnyttes gerne

Konkurrence er en væsentlig drivkraft for udvikling. Strukturudvikling er ét resultat af konkurrencen, hvor rationaliseringsgevinst opnås ved, at virksomhederne bliver større – og færre. Den vej er i nutidens Danmark – på småøerne kun i meget begrænset omfang farbar, idet strukturudvikling i landbruget også her har fundet sted, og yderligere strukturudvikling kun vil reducere behovet for arbejdskraft yderligere, og dermed undergrave lokalsamfundets bæredygtighed.

Opfindelser er en modpol til strukturudvikling, idet en opfindelse ofte kan skabe sit eget marked. Henry Ford er citeret for at have udtalt, at hvis han på et tidligt tidspunkt havde spurgt sine kommende kunder, hvad de ønskede sig, ville de have svaret: "En hurtigere hest"! I stedet industrialiserede Henry Ford som bekendt fremstillingen af en af den tids store opfindelser, automobilet, og se, hvad det førte til! Det ligger i sagens natur, at der på småøerne er sket en betydelig selektion af selvhjulpne og i mange tilfælde autodidakte personligheder, som ikke er voldsomt belastet af viden om alt det, som ikke er gennemførligt. Givet er det derfor, at der findes snurrige hjerner på småøerne, som kan opfinde og faktisk gør opfindelser. Eksempelvis kan man på Mandø se gravstedet for en af øens sønner, Villum Kann Rasmussen, som ud over at gøre opfindelser også forstod at udnytte opfindelserne erhvervsomt og byggede en meget stor virksomhed (Velux A/S og VKR Holding) baseret på ovenlysvinduet. For lokalsamfundet får opfindelser imidlertid først betydning, hvis de omsættes til beskæftigelse i lokalsamfundet, hvilket lige netop ikke var tilfældet for Mandø og ovenlysvinduet.

Villum Kann Rasmussen fødtes på Mandø i 1909 og ligger begravet på øen. Han opfandt et ovenlysvindue og skabte en af Danmarks største erhvervsvirksomheder, Velux A/S og VKR Holding.

De erhvervsomt muligheder i opfindelser er umulige at planlægge udnyttelsen af i en udviklingsstrategi, men kunne gerne gøres til en del af strategien i form af et kursus for "Udviklingsvirksomhedens" medarbejdere samt lokalsamfundene i at se, gribe og udnytte muligheden, når den pludselig opstår. Thi opfindelser opstår nu engang ikke i "udviklingsvirksomhedens" strategier, men i hjerner, som ikke lader sig kontrollere.

Innovation er et ord, som naturligtvis er afledt af latin og er sammensat af de to ord; in, som betyder "i" eller "ind", og nova, som betyder "ny". Ordet kan således oversættes til "at tage nyt ind", hvilket er både præcist og bredt dækkende for dette at implementere ny erkendelse i samfundets udvikling. Danmark fremhæves ofte som et mønstersamfund, når det gælder innovation, fordi landets størrelse, infrastruktur, erhvervs-

organisering og politiske stabilitet gør det forholdsvis enkelt, når man har dokumenteret en nytteværdi af en ny viden, f.eks. en opfindelse, at implementere den i en samfundsmæssig nyttiggørelse. Danmarks innovative potentialer fremhæves gerne som landets største aktiv, når det drejer sig om at tiltrække investorer og udfylde en plads blandt de industrialiserede velfærdsnationer. Men de kvaliteter, som Danmark kan bryste sig af i denne sammenhæng, burde jo i særdeleshed gælde også for småøerne.

Erhvervsudvikling på småøerne forudsætter kulturel udvikling

Innovation i et samfund – såvel som i et lokalsamfund – kræver organisering og samarbejde, og at mulighederne for innovation ikke i langt højere grad udnyttes på mange småøer må være kulturelt betinget. Derfor må en erhvervsudviklingsstrategi for småøerne i høj grad fokusere på aktiviteter, som styrker den kultur, hvori ideer kan fødes og formes, samarbejdet blomstre omkring løsning af fælles logistikopgaver, og fokus kan skabes om en udvikling, som i særlig grad udnytter de lokalitetsbestemte ressourcer og følgelig skaber en profilering af disse lokalsamfund.

Samspelet mellem erhverv og folkevalgte organer

Erhvervsvirksomheden er grundlæggende den værdiskabende enhed i samfundet, og udvikling af erhverv er forudsætning for opretholdelse af bæredygtige samfund. Ikke alle erhvervsvirksomheder skaber imidlertid værdi, og der forekommer også erhvervsvirksomheder, som ikke virker til gavn for samfundet. Derfor er erhvervslivet – i et vist omfang – omfattet af de folkevalgtes kontrol. Omvendt er det ikke de folkevalgte, der driver erhverv, endelig erhvervsudvikling, men de folkevalgte kan skabe forudsætningerne for erhvervsudvikling. Disse almenheder kan måske forekomme lovligt banale at indlede dette afsluttende afsnit med, men igen gælder det særlige ved småøerne, at de er små og overskuelige samfund, og det gør også dialektikken imellem tunnelvisionen hos innovative individer og vidvinkel-synet i de beboervalgte organer særligt synlige og dermed interessante at studere og diskutere rammerne for. Det er vigtigt at tage netop de diskussioner, for ét er at formulere en vision eller erhvervsstrategi, et andet er, at implementere den i ø-samfund, som i sagens natur er kendetegnede ved en afsondrethed og beboeres indbyrdes afhængighed som intet andet sted. Intetsteds er samklang vigtigere end i de små samfund. Intetsteds kan virkelyst kvæles som i etablerede magtstrukturer i små samfund, og intetsteds er det – i princippet – enklere at skabe grobund for innovation end i små samfund.

Småøernes Fødevarer-netværk (www.oespecialiteter.dk) opstod i 2003 på initiativ af et fåtal af fødevarerproducenter. Det blev hurtigt en *de facto* brancheorganisation for specialfødevarerproducenter og opnåede støtte blandt andet i en årrække til en sekretariatsfunktion i form af LEADER+-midler. Småøernes Fødevarer-netværk tegnedes af innovative fødevarerproducenter, som blandt mange andre ideer forfattede en strategi for kulinarisk oplevelsesturisme på de danske småøer; og Fødevarer-netværket skabte gennem sit virke en betydelig opmærksomhed omkring produkter fra småøerne og – i samme ombæring – en betydelig opmærksomhed omkring småøerne. I Fødevarer-netværket mødte man de mennesker, hvoriblandt ideer fødes, ethvert problem er en udfordring, og det umulige blot tager en uge længere. Der er fødevarer-virksomheder på de danske småøer, som ikke ville være opstået, hvis ikke det var for ånden i SFN. Ja, uden SFN havde dette skrift ikke været forfattet.

Småøernes Fødevarer-netværk fik imidlertid en begrænset medlemsskare, fortrinsvis af specialfødevarerproducenter, og skønt megen velvilje og fortsat støtte, oplevede brancheorganisationen hurtigt en konkurrence fra større netværk, som efterfølgende opstod med udviklingsstøtte i ryggen og fuldtids aflønnede *projektprofessionelle* ved roret. Affødt heraf opstod tanken at mobilisere bredere, og Småøernes ErhvervsUdviklingsCenter (SEUC) opstod i 2006. Konturerne af denne organisation fremstod for mange mindre skarp end Fødevarer-netværkets, og SEUC er blevet fremstillet både som en juridisk platform, hvorfra erhvervsudvikling på småøerne kan drives, og som en paraply-brancheorganisation for småø-virksomheder. Forvirrende kan det også forekomme, at der er et kraftigt personsammenfald imellem drivkræfterne i Fødevarer-netværket og i SEUC. Det skal imidlertid ses som udtryk for, at personkredsen, hvorfra kræfterne hentes, er begrænset, og at det endnu ikke er lykkedes for SEUC at skabe den mobilisering af drivende kræfter, som var – og er – hensigten. SEUC retter sig mod andre erhverv end fødevarer, og blandt aktiviteter kan fremhæves etableringen af et købmændsrejsehold, som forsøger at styrke de små købmænd på småøerne.

SEUC afholdt i januar 2010 en erhvervs-konference (Bilag 2) med det formål at drøfte de særlige problemer og muligheder, erhvervsdrivende har på småøerne. Blandt flere emner blev der – som et eksempel – talt om specialfødevarerproduktion og perspektivet i udviklingen af det registrerede varemærke, Ø-specialiteter®. Cirka 60 personer deltog på konferencen, hvilket er overvældende i småø-sammenhæng. Og på et tidspunkt blev det sagt, at "nu var man træt af at høre om fødevarer". Fremmødet og udsagnet – i al sin respektløshed – viser, at der er et behov for, at erhvervsdrivende, også ud over fødevarerproducenterne, på småøerne får et forum, hvor de kan drøfte de problemer og muligheder, de sikkert på den enkelte ø står temmelig ene om at tackle, men som de har tilfælles med kolleger på de andre øer. Uagtet at man naturligvis som erhvervsdrivende kan være medlemmer af relevante bredere dækkende brancheorganisationer, så er problemerne at overleve og mulighederne at udnytte på småøerne så specielle, at de bedst kan drøftes i et småø-forum.

Fordi vi er så små og få på småøerne, er det vigtigt at få fastlagt rollefordelingen imellem virksomheder, brancheorganisationer og folkevalgte og gensidigt støtte hinanden i de tildelte roller. En optimering af en samklang, som skaber bedre forudsætninger for at udnytte de ressourcer småøerne tildeles, kan kun styrke den gunst og støtte, småøerne nyder fra resten af Danmark. Diskussionen forløber aktuelt imellem bestyrelser og sekretariater for SEUC, Småøernes Fødevarer-netværk, Sæmmenslutningen af Danske Småøer, og Småøernes Aktionsgruppe om hvorledes dette samspil optimeres med henblik på en styrkelse af erhvervsudviklingen fremover. Blandt mange opgaver at tage fat på i samarbejdet kan blandt de højt prioriterede nævnes:

- At orkestrere en fortsat udvikling af samspelet imellem de organisationer, som udspringer af beboerne på de 27 småøer, og med de kommuner og regioner, som støtter udvikling på småøerne.
- At identificere og facilitere et fodslav omkring udnyttelsen af strategiske erhvervsudviklingsmuligheder på såvel enkelte øer som et flertal af øer
- At identificere på småøerne de ressourcepersoner, ideer, initiativer og virksomheder, som har potentialet til udvikling, afdække indsatsen som kan fremme disse muligheds udfoldelse, og identificere og koordinere samspelet med kompetencer og ressourcer uden for småøerne, som kan levere den fornødne assistance.
- I et samarbejde med brancher og folkevalgte organer at stimulere diskussion og udviklingen af erhvervsudviklingsstrategier på de enkelte øer.
- At skabe større forståelse i befolkning og erhvervsliv uden for øerne, omkring perspektivet i et udvidet samarbejde med personer og virksomheder på småøerne, med henblik på at udnytte småøernes særlige muligheder og herved styrke småøernes bidrag til den samlede samfunds økonomi.

Der er taget vigtige skridt, men der skal hurtigt ske en afhjælpning af den ressourceknaphed, der aktuelt præger arbejdet omkring erhvervsudvikling på småøerne. Med en styrket indsats er gevinsten til gengæld, at nogle af de store perspektiver og muligheder, der er for erhvervsudvikling på småøerne, kan omsættes til beskæftigelse og bosætning.

Bilag 1

Befolkningen pr. 1. januar 2008 fordelt efter bopæl på øer, alder og køn
-særkørsel fra Danmarks Statistik til Sammenslutningen af Danske Småøer

Referencer

Aarestrup FM, Wegener HC and Collignon P (2008) Resistance in bacteria of the food chain: epidemiology and control strategies.
Expert Rev. Anti Infect. Ther. 6(5): 733-750.

Christensen LS (2010) Indtryk fra fødevarenetværkets generalforsamling 2010.
Ø-posten 137: 7.

Christensen LS (2010) Ø-specialiteter i Japan.
Ø-posten 140: 4.

Christensen LS, Normann P, Thykier-Nielsen S, Sørensen JH, de Stricker K og Rosenørn S (2005)
En revurdering af den danske mund- og klovesygeepidemi i 1982-1983 baseret på stammeidentifikation ved sekvensbestemmelse.
Dansk Veterinærtidsskrift, 88, 23: 16-20.

Clausager J (1999) En sammenslutning fødes.
Ø-Posten 70: 8-9.

Dalgaard T, Halberg N (2008) Status for energiinput og -output i økologisk jordbrug samt muligheder for energiproduktion. I: Udvikling, vækst og integritet i den danske økologisektor: Vidensyntese om muligheder og barrierer for fortsat udvikling og markedsbaseret vækst i produktion, forarbejdning og omsætning af økologiske produkter
(Red.: H.F. Alrøe og N. Halberg) ICROFS Nr. 1, 2008.

Engelhardt R (2011) På vej mod en isfri planet.
Ingeniøren 4: 14-15.

Hansen SB & Rudbeck J (2010) Småøerne er ikke klar til fremtiden.
Ø-posten 137: 6-7.

Henriksen TB & Klok J (2011) Vi tjener 40 mia på landbrugseksport.
Børsen 17. januar 2011: 14-15.

Jensen C (2009) Danmark er stadig et ø-rige.
Ø-posten 131: 1-9.

Jensen C (2010) Vi er blevet færre ø-boer.
Ø-posten 138: 6-7.

Jensen P (2006) Færgerne til Sejerø og Nekselø.
Forlaget Nautilus.

Risø Energy Report 9: Non-Fossil Energy Technologies in 2050 and beyond
(Eds. H. Larsen and L. S. Petersen) 2010. *Risø-R-1729(EN)*, ISBN 978-87-550-3812-7.

Småøernes Aktionsgruppe (2008) Helårsliv på Småøerne.
<http://www.aktionsgruppe.dk/foreningen/Strategi.aspx>

Småøernes Fødevarenetværk (2010) Ø-specialiteter – et manifest.
<http://www.oespecialiteter.dk/ø-specialiteter>

	Antal personer		
	I alt	Mænd	Kvinder
07 Nekselø			
0-7 år	1	0	1
8-17 år	3	1	2
18-24 år	0	0	0
25-34 år	0	0	0
35-49 år	4	3	1
50-66 år	9	5	4
67 år og derover	4	3	1
I alt	21	12	9
08 Sejerø			
0-7 år	28	18	10
8-17 år	30	12	18
18-24 år	4	0	4
25-34 år	23	11	12
35-49 år	48	26	22
50-66 år	140	67	73
67 år og derover	124	64	60
I alt	397	198	199
09 Orø			
0-7 år	47	23	24
8-17 år	91	52	39
18-24 år	55	28	27
25-34 år	45	26	19
35-49 år	163	75	88
50-66 år	273	145	128
67 år og derover	216	113	103
I alt	890	462	428
11 Agersø			
0-7 år	11	8	3
8-17 år	27	13	14
18-24 år	7	5	2
25-34 år	16	9	7
35-49 år	38	16	22
50-66 år	75	48	27
67 år og derover	59	30	29
I alt	233	129	104

Bilag 1 - fortsat

	I alt	Antal personer	
		Mænd	Kvinder
13 Omø			
0-7 år	11	4	7
8-17 år	12	3	9
18-24 år	2	2	0
25-34 år	6	2	4
35-49 år	27	15	12
50-66 år	74	43	31
67 år og derover	45	21	24
I alt	177	90	87
27 Askø			
0-7 år	0	0	0
8-17 år	0	0	0
18-24 år	2	2	0
25-34 år	0	0	0
35-49 år	10	7	3
50-66 år	24	14	10
67 år og derover	17	12	5
I alt	53	35	18
30 Fejø			
0-7 år	33	11	22
8-17 år	50	21	29
18-24 år	11	6	5
25-34 år	19	9	10
35-49 år	96	39	57
50-66 år	206	108	98
67 år og derover	148	75	73
I alt	563	269	294
33 Femø			
0-7 år	3	2	1
8-17 år	7	4	3
18-24 år	4	3	1
25-34 år	2	1	1
35-49 år	11	6	5
50-66 år	64	33	31
67 år og derover	59	29	30
I alt	150	78	72

Bilag 1 - fortsat

	I alt	Antal personer	
		Mænd	Kvinder
43 Baagø			
0-7 år	2	1	1
8-17 år	2	1	1
18-24 år	0	0	0
25-34 år	1	1	0
35-49 år	5	2	3
50-66 år	14	7	7
67 år og derover	12	7	5
I alt	36	19	17
47 Avernakø			
0-7 år	4	4	0
8-17 år	15	9	6
18-24 år	1	0	1
25-34 år	2	1	1
35-49 år	21	11	10
50-66 år	38	20	18
67 år og derover	30	18	12
I alt	111	63	48
48 Bjørnø			
0-7 år	1	0	1
8-17 år	11	4	7
18-24 år	2	2	0
25-34 år	0	0	0
35-49 år	8	3	5
50-66 år	7	5	2
67 år og derover	7	4	3
I alt	36	18	18
49 Lyø			
0-7 år	7	6	1
8-17 år	11	8	3
18-24 år	1	0	1
25-34 år	5	2	3
35-49 år	18	12	6
50-66 år	46	24	22
67 år og derover	28	18	10
I alt	116	70	46

Bilag 1 - fortsat

	Antal personer		
	I alt	Mænd	Kvinder
53 Birkholm			
0-7 år	0	0	0
8-17 år	0	0	0
18-24 år	0	0	0
25-34 år	0	0	0
35-49 år	0	0	0
50-66 år	8	5	3
67 år og derover	2	2	0
I alt	10	7	3
57 Strynø			
0-7 år	31	18	13
8-17 år	19	11	8
18-24 år	1	0	1
25-34 år	10	3	7
35-49 år	47	22	25
50-66 år	66	34	32
67 år og derover	42	27	15
I alt	216	115	101
59 Drejø			
0-7 år	1	1	0
8-17 år	0	0	0
18-24 år	1	0	1
25-34 år	2	2	0
35-49 år	6	1	5
50-66 år	44	25	19
67 år og derover	17	9	8
I alt	71	38	33
60 Hjortø			
0-7 år	0	0	0
8-17 år	2	1	1
18-24 år	0	0	0
25-34 år	0	0	0
35-49 år	4	2	2
50-66 år	5	4	1
67 år og derover	1	0	1
I alt	12	7	5

Bilag 1 - fortsat

	Antal personer		
	I alt	Mænd	Kvinder
61 Skarø			
0-7 år	0	0	
8-17 år	7	4	
18-24 år	1	1	
25-34 år	1	1	
35-49 år	8	5	
50-66 år	13	6	
67 år og derover	10	6	
I alt	40	23	
47 Avernakø			
0-7 år	4	4	0
8-17 år	15	9	6
18-24 år	1	0	1
25-34 år	2	1	1
35-49 år	21	11	10
50-66 år	38	20	18
67 år og derover	30	18	12
I alt	111	63	48
68 Aarø			
0-7 år	4	2	2
8-17 år	21	12	9
18-24 år	7	6	1
25-34 år	6	4	2
35-49 år	35	16	19
50-66 år	52	30	22
67 år og derover	42	20	22
I alt	167	90	77
71 Barsø			
0-7 år	3	0	3
8-17 år	3	2	1
18-24 år	1	1	0
25-34 år	1	1	0
35-49 år	4	1	3
50-66 år	9	5	4
67 år og derover	2	1	1
I alt	23	11	12

Bilag 1 - fortsat

	I alt	Antal personer	
		Mænd	Kvinder
73 Mandø			
0-7 år	3	2	1
8-17 år	5	0	5
18-24 år	3	2	1
25-34 år	3	2	1
35-49 år	6	3	3
50-66 år	11	7	4
67 år og derover	15	7	8
I alt	46	23	23
75 Endelave			
0-7 år	7	4	3
8-17 år	20	10	10
18-24 år	8	6	2
25-34 år	6	3	3
35-49 år	21	10	11
50-66 år	71	37	34
67 år og derover	41	24	17
I alt	174	94	80
76 Hjarnø			
0-7 år	2	1	1
8-17 år	9	7	2
18-24 år	8	4	4
25-34 år	2	1	1
35-49 år	15	5	10
50-66 år	56	31	25
67 år og derover	14	5	9
I alt	106	54	52
77 Venø			
0-7 år	17	10	7
8-17 år	23	9	14
18-24 år	12	9	3
25-34 år	11	7	4
35-49 år	38	18	20
50-66 år	70	38	32
67 år og derover	30	14	16
I alt	201	105	96

Bilag 1 - fortsat

	I alt	Antal personer	
		Mænd	Kvinder
79 Anholt			
0-7 år	11	4	7
8-17 år	18	8	10
18-24 år	3	2	1
25-34 år	5	3	2
35-49 år	30	17	13
50-66 år	68	37	31
67 år og derover	29	13	16
I alt	164	84	80
81 Tunø			
0-7 år	8	5	3
8-17 år	6	3	3
18-24 år	1	1	0
25-34 år	7	2	5
35-49 år	17	8	9
50-66 år	46	22	24
67 år og derover	34	21	13
I alt	119	62	57
85 Fur			
0-7 år	54	28	26
8-17 år	117	55	62
18-24 år	41	24	17
25-34 år	35	18	17
35-49 år	163	80	83
50-66 år	260	139	121
67 år og derover	202	98	104
I alt	872	442	430
89 Egholm			
0-7 år	3	2	1
8-17 år	9	5	4
18-24 år	6	1	5
25-34 år	4	2	2
35-49 år	11	6	5
50-66 år	15	8	7
67 år og derover	7	5	2
I alt	55	29	26
99 Øvrig Dk			
0-7 år	523 392	267 838	255 554
8-17 år	691 084	354 473	336 611
18-24 år	432 340	220 512	211 828
25-34 år	687 051	344 715	342 336
35-49 år	1 194 273	605 276	588 997
50-66 år	1 207 007	602 773	604 234
67 år og derover	735 585	314 449	421 136
I alt	5 470 732	2 710 036	2 760 696

Småøernes Erhvervsudviklings Center (SEUC) og Småøernes Fødevarenetværk (SFN) inviterer småøernes erhvervsdrivende, beboerforeninger, beslutningstagere på fastlandet og alle andre med interesse for øernes erhvervsudvikling til "Småøernes Erhvervskonference 2010".

Stærk ø-identitet skal skabe nytænkende udvikling på småøerne

Formålet med erhvervskonferencen er at igangsætte en proces hvor ø-identitet bliver mere synlig og strækker sig længere end et fællesskab om skoler og færger.

Ø-identiteten skal skabe forståelse og et samarbejde gennem usynlige og dybt indarbejdede loyale alliancer på tværs af øerne, mellem beboere og erhverv samt gennem eksterne alliancer med kommuner og regioner. Alliancer, der kan medvirke til forsat at udnytte de muligheder og midler, der netop nu er for erhvervsudvikling og bosætning på de danske småøer.

Fødevarebranchen kalder eksempelvis på udvikling af specialfødevarer med historie og autenticitet – "fair trade på dansk", som forbrugerne i højere grad efterspørger.

De 27 småøer i ø-riket Danmark kan spille en særlig rolle i udviklingen af disse kvaliteter. Desuden skal der mere fokus på de mange andre forskelligartede ressourcer blandt alle typer erhvervsdrivende på småøerne.

Erhvervslivets initiativer

Konferencen har som særligt sigte at fastholde et initiativ for småøernes udvikling hos erhvervsdrivende på småøerne.

– Vi ønsker, at småøerne rykker tættere sammen, og at forskellige aktører her fra tænker hinanden ind i helheder, der kan få de danske småøer til at spille en aktiv rolle i en kommende erhvervsudvikling, fortæller Kai Winter, formand for Småøernes Erhvervsudviklings Center.

Han forklarer, at ønsket er at lægge grunden til en stærk ø-identitet, som fremadrettet handler om at skabe bosætning og arbejdspladser samt gøre småøerne til helårssamfund.

– I en tid med rigelige egnsudviklingsmidler er der stor risiko for, at eksterne aktører udarbejder store visioner, som overser de initiativer og kompetencer, der allerede er i vækst, mener Kai Winter og understreger, at de menneskelige ressourcer findes på øerne. Småøernes erhvervsdrivende hilser alle gode kræfter velkomne, såvel interne som eksterne, men de pointerer, at et samspil er nødvendigt.

Hvordan dette kan realiseres, bliver blandt andet et debattemne på konferencen.

Erhvervsorganisationer bag

SFN og SEUC er erhvervsorganisationer udsprunget af specialfødevarerproducenter og andre erhvervsdrivende på småøerne. Organisationerne har til formål at løse de særlige udfordringer, erhvervsdrivende på småøerne har og udvikle de perspektiver, som er nødvendige for forsat at udvikle erhvervslivet.

Organisationerne har som en særlig opgave at tiltrække flere medlemmer for i fællesskab at løfte opgaverne og udnytte de afsætningsmuligheder, der allerede er skabt.

– Det er nu, der skal handles ved at skabe en slagkraftig ø-identitet, som kan være bærende for den fortsatte udvikling på småøerne, slutter Kai Winter.

"Småøernes Erhvervskonference 2010" afholdes den 22-23. januar 2010 på Øhavets Smakkecenter Strynø. Konferencen støttes af Indenrigs- og Socialministeriet og Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri via Småøernes Aktionsgruppe. Flere oplysninger kan fås hos Kai Winter, tlf.: 54722121/29440321. www.smaaooernes-erhverv.dk/www.ospecialiteter.dk

Småøernes Erhvervsudviklings Center (SEUC) og Småøernes Fødevarenetværk (SFN) inviterer til "Småøernes Erhvervskonference 2010":

Konferencen starter fredag den 22/1 2010 kl. 11.00.

Færgen sejler fra Rudkøbing kl. 9.50.

Konferencen slutter med let frokost lørdag den 23/1 kl. 13.00, og færgen afgår fra Strynø kl. 13.45.

Det er nu der må handles, hvis en stærk ø-identitet skal skabe en slagkraftig og nytænkende udvikling!

De danske småøer har næppe tidligere haft så mange udviklingsmuligheder, og ø-identiteten kan skabe forståelse og samarbejde gennem usynlige og dybt indarbejdede loyale alliancer på tværs af øerne, mellem beboere og erhverv, samt gennem eksterne alliancer med kommuner og regioner.

Det afgørende er, at større og mindre erhvervsaktører med udgangspunkt i øerne kan fremme erhvervslivet og udviklingen på de danske småøer.

FOR AT NÅ ET FÆLLES MÅL HAR VI INVITERET EN RÆKKE GODE OPLÆGSHOLDERE, SOM VIL SANDSYNLIGGØRE SMÅØERNES MULIGHEDER

PROGRAM

En samlet ø-identitet med masser af udviklingsmuligheder
Ved Ø Filosof Jørgen Rasmussen

Sponsorer og Fælles identitet – En landsdel rykker sammen
Ved direktør Claus Rasmussen, Sønderjyske Elite Sport

Visionerne for Fødevarenetværkets nye logo og oplæg til manifest
Ved Laurids Siig Producent af Sejerø Gæs og bestyrelsesmedlem i Småøernes Fødevarenetværk

Småøernes Erhverv set udefra
Ved Journalist Bente Clausen

Vækst på småøerne i forhold til forbrugernes behov
Ved Eva Stensig, Direktør og erhvervs sociolog samt ejer af virksomheden Lighthouse CPH

Fur Bryghus – en succes
Ved Milfred Fogh ejer af Fur Bryghus

Konkollega med erhvervsaktive på andre øer
Ved Abelone Glahn, journalist og erhvervsrådgiver

Øernes nye turismeportal
Ved Torben Vestergaard, ejer af Ø firmaet Stry Net

Øernes infrastruktur ... bortset fra færgerne
Ved Lars Møller, ejer af Ø firmaet Endelåve Net

Øsammenslutningens rolle i forhold til erhvervsudvikling på småøerne
Ved Claus Jensen, sekretariatsleder for Sammenslutningen af Danske Småøer

Ø-udvikling mellem ulandshjælp og entreprenørship
Ved Laurids Siig

Tilskud til virksomheder og til erhvervsudvikling på småøerne
Ved Morten Priesholm, koordinator for Småøernes Aktionsgruppe

Støttet af Det Europæiske Fællesskab og Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri via Småøernes Aktionsgruppe

Pris for deltagelse kr. 625 inkl. moms, overnatning, frokost, morgenmad og middag samt underholdning.

Tilmelding senest 15. januar til: Peter van Drogelen. Tlf.: 60778867. E-mail: peterskabys@strynet.dk

Om arrangementet: Kai Winter. Tlf.: 54722121. E-mail: Info@smaaooernes-erhverv.dk – www.smaaooernes-erhverv.dk

Bilag 3

Ø-specialiteter – et manifest

Baggrund

Danmark er et ø-rige. Øerne er en væsentlig del af den danske identitet – forstået både som vor selvopfattelse som danskere og som omverdenens opfattelse af dansken. Har man opholdt sig i centraleuropæiske lande – set på vandet i deres floder og indåndet luften i deres storbyer står Erik Bertelsens strofe ”Luften går frisk over Limfjordens vande” fra Povl Hamburgers nordjyske nationalsang pludselig skarp i vor erindring. Den aktuelle efterspørgsel på kvalitetsfødevarer og mangfoldighed i vareudbud byder på særlige muligheder på de danske småøer for udnyttelsen af vor rolle i den nationale identitet til produktion med en særegen kvalitet og historik.

Markedet efterspørger mangfoldighed, historik og kvalitet i fødevarerudbudet, og fødevarerbranchen søger efter de kvaliteter og produkter som fremover kan hævde Danmarks position på verdens fødevarermarked. En ny generation af egnspecialiteter på øerne har set dagen som følge af denne trend – til afsætning blandt øboer og turister, på hjemmemarkedet og – endnu i det små – på verdensmarkedet. Mulighederne for at udnytte småøernes position er langt fra udnyttet.

Småøernes særkende – ud over deres geografiske egenart - er, at befolkningerne er små og overskuelige. Det betyder, at ikke blot tilvalg - men i lige høj grad manglende mulighed for fravalg af omgangskreds, ikke blot venskaber, men i lige høj grad uvenskaber, er med til at give nerve til disse samfund. Øerne kan markedsføre sig som sociale værksteder.

Produktion af fødevarer på de danske småøer er generelt forbundet med større driftsomkostninger betinget især af færgetransport af varer og mennesker. Det er derfor oplagt at anlægge massebetragtninger over en ø, se på til- og fraførsel af varer; og en særlig mulighed i en fortsat fødevarerproduktion på småøerne ligger i en høj grad af forædling af råvarer produceret på øen. Fødevarerproducenter på de danske småøer er altovervejende små og mellemstore virksomheder, og udnyttelse af muligheden for produktion af et rimeligt volumen af højt forædlede fødevarer forudsætter i mange tilfælde et samspil imellem sådanne producenter. Deri ligger oplagt en mulighed for de enkelte producenter i en nedbringelse af omkostningerne. Produktion af højt forædlede fødevarer forudsætter endvidere en beherskelse af mange led fra jord til bord, omfattende primær produktion, forarbejdning, markedsføring og afsætning. Ud over at være arbejdskrævende i sig selv betyder myndigheders og branchers regelsæt til sikring af kvalitet og sikkerhed i den danske fødevarerproduktion en betydelig viden og en administrativ belastning – af omfang afhængig af hvilke fødevarerprodukter man ønsker at fremstille. Tilgængeligheden af kvalificeret arbejdskraft er en udfordring på småøer, p.t. i hastig affolkning, som betyder, at fleksible løsninger skal findes, hvor der samarbejdes med det øvrige land. Produktion af højt forædlede fødevarer kan omvendt være en base for fastholdelse og i fremtiden tiltrækning af en arbejdskraft til øerne med en mangfoldighed af kvalifikationer.

Etablering af vare- og kvalitetsmærket Øspecialiteter® er et forsøg på at opnå stordriftsfordele i logistikken fra jord til bord og i markedsføring af fødevarer specialiteter fra de danske småøer. Mærkerne skal fremme produktionen, herunder netværksproduktion, hvor volumen skabes igennem produktion hos flere producenter, og styrke mulighederne for afsætning af ø-produkter på øen, til hjemmemarkedet og til eksport.

Visionen

Visionen for etablering af vare- og kvalitetsmærket Øspecialiteter® er at forbedre forudsætninger for produktion af en særegen, lokalitetsafhængig kvalitet (terroir) med udnyttelse af småøernes særlige forudsætninger og identitet – ikke blot til egenproduktion, men også som et aktiv i et samarbejde med fødevarerproducerende virksomheder i det omgivende samfund. Det er formålet hermed at bidrage til en bæredygtig udvikling på småøerne på Danmarks kort med identitet og beskæftigelse og forbedrede muligheder for fortsat skolegang, sundhedspleje og kulturudbud for øfolket.

Ejerskabet til Ø-specialiteter®

Ø-specialiteter® er et registreret varemærke ejet af Småøernes Fødevarer-netværk.

Adkomst til anvendelsen af Ø-specialiteter®

Anvendelsen af varemærket Ø-specialiteter® er forbeholdt fødevarerproducenter som opfylder nedenstående kriterier efter indhentet tilladelse fra Småøernes Fødevarer-netværk. Tilladelse søges ved indsendelse af en begrundet ansøgning til bestyrelsen for Småøernes Fødevarer-netværk. Beslutning om tilladelser eller afslag på ansøgning om tilladelse - såvel som beslutning om ophør af tilladelse til anvendelsen af varemærket Ø-specialiteter® træffes af bestyrelsen og meddeles på den årlige generalforsamling i Småøernes Fødevarer-netværk. Beslutninger truffet af bestyrelsen kan ankes til behandling på en generalforsamling i Småøernes Fødevarer-netværk.

Kriterier for tildeling af retten til anvendelse af varemærket Ø-specialiteter®

En afgørelse af retten til anvendelse af varemærket Ø-specialiteter® skal bero på en vurdering af, om fødevarerproduktet og producenten ved sit eksempel vil betyde en styrkelse af småøernes identitet og forbedret mulighed for markedsføring.

Kriterier som skal lægges til grund for vurderingen:

En fødevarer specialitet med tilknytning til en småø (mindst 2 af 3 kriterier skal være opfyldt)

Råvarerne skal i videst muligt omfang have sin oprindelse på en ø og det skal kunne begrundes at lokaliteten har særlige kvaliteter som afspejles i råvarens og dermed fødevarer specialitetens kvalitet

Beskæftigelse af småø-arbejdskraft

Det skal dokumenteres, at produktionen skaber beskæftigelse på en småø, og at brugen af øens arbejdskraft i videst muligt omfang tilgodeses uden at produktionen kompromitteres

Intellectuel ophavsret og tilknytning til en småø

Bilag 3 fortsat

Ideen til fødevarerpecialiteten skal være opstået på en småø, og ophavsretten bør forsøges beskyttet igennem patentering og/eller varemærkebeskyttelse, hvor der i varemærket er en reference til lokaliteten.

Særegen kvalitet (smagsoplevelse, forarbejdning og/eller sammensætning)

Bæredygtighed (mht. energiforbrug, gødningsforbrug, o.a.) i produktionen

Dyrevelfærd f.eks. ved opnåelse af en anbefaling fra Dyrenes Beskyttelse.

En tildeling af retten til anvendelse af varemærket Ø-specialiteter® forudsætter authencitet i forhold til alle kvaliteter, som anpriser i forbindelse med markedsføring og salg af produktet.

Ved fremstilling af fødevarerproduktet skal kriterierne i videst muligt omfang tilgodeses, og det skal begrundes i hvilket omfang kriterierne ikke kan tilgodeses med henvisning til de begrænsninger som betinger dette.

Rettigheder og pligter

Producenter med ret til anvendelse af varemærket Ø-specialiteter® har ret til at nyde gavn af – og pligt til at bidrage til de fælles bestræbelser i Småøernes Fødevarer-netværk på markedsføring, salg og distribution af produkter, som bærer varemærket.

Vedtaget på Småøernes Fødevarer-netværks Generalforsamling, Endelave, 20. Marts 2010.

Kai Winter

Svend Aage Hansen

Martin Jørgensen

Laurids Siig Christensen

Vækstforum Sjælland og Regionsrådet for Region Sjælland har bevilliget støtte til projektet.

